

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพ
การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

คณะผู้วิจัย	สังกัด
1. นางพยุร นุ่นสุข	โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช
2. พระมหาประเสริฐ ธีรสุโก	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
3. นายห้อง วัฒนสมัย	วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
4. นางสาววรรณสิรี นุ่นสุข	สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเป็นอย่างยิ่งที่ได้กรุณาสับสนุนการวิจัย จนทำให้โครงการวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกประการ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลและหน่วยงานเป็นจำนวนมาก อาทิ พระราชธรรมสุธี เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักมานุษยวิทยาของมหาวิทยาลัยศิลปากร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์สินชัย กระบวนแสง นักโบราณคดีของมหาวิทยาลัยศิลปากร, รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา นุ่นสุข นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีของสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, เจ้าหน้าที่ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครศรีธรรมราช ตลอดจนบุคคลและหน่วยงานในชุมชนอีกเป็นจำนวนมาก จึงขอขอบพระคุณบุคคลและหน่วยงานทั้งหมดมา ณ โอกาสนี้

อาจารย์พยุร นุ่นสุข
หัวหน้าโครงการวิจัย

EXECUTIVE SUMMARY

1. ชื่อโครงการ (ภาษาไทย) : โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิง
อนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัด
นครศรีธรรมราช

(ภาษาอังกฤษ) : The Project to Develop Standard Systems for Management of
Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang
Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat
Province

2. ชื่อหัวหน้าโครงการ : นางพชร นุ่นสุข
โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช
อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
หมายเลขโทรศัพท์ (075) 356137

01 - 6072430

3. ระยะเวลาดำเนินการ : 6 เดือน
4. งบประมาณที่เสนอ : 41,300 บาท
5. ความเป็นมาของโครงการ :

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดสำคัญของภาคใต้ ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณ
นครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากวัดแห่งนี้จะเป็นสถานที่สำคัญทาง
ศาสนา อันประกอบไปด้วยโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก และเป็นสถานที่ประกอบ
พิธีกรรมตามความเชื่อของท้องถิ่นแล้ว วัดแห่งนี้ยังมีความสำคัญในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่
สำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราชและของภาคใต้ของประเทศไทยด้วย

ปัญหาที่สำคัญของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร คือ การขาด
การสื่อความหมายทั้งในด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์สังคม และวัฒนธรรมให้แก่นักท่องเที่ยว
รวมถึงการจัดระเบียบภายในพื้นที่ของวัด ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้องอยู่เป็นจำนวนมาก

จึงจำเป็นต้องมีงานวิจัย เพื่อทบทวนถึงสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวของ
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา พร้อมทั้งการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง
กับการสื่อความหมาย และให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการหาแนวทางใน
การพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอีกด้วย

6. คำถามในการวิจัย :

การวิจัยตามโครงการนี้ มีคำถามที่สำคัญสำหรับการวิจัย คือ จะทำอะไร จึงจะวิการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้เกิดความรู้และการสื่อความหมาย ตลอดจนการจัดระเบียบภายในวัด โดยให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

7. วัตถุประสงค์ในการวิจัย :

7.1 เพื่อรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ในการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยว

7.2 เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดที่ผ่านมา พร้อมกับหามาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

7.3 เพื่อให้ได้ข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

8. พื้นที่ในการศึกษาวิจัย :

พื้นที่สำหรับการศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ คือ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

9. การดำเนินงาน :

9.1 รวบรวมสถานภาพองค์ความรู้และงานศึกษาเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในประเด็นต่าง ๆ ในระยะที่ผ่านมา

9.2 จัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในระยะที่ผ่านมา

9.3 จัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

10. ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย :

10.1 คาดว่าจะได้สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่เป็นระบบ และสามารถนำไปวางแผนจัดทำสื่อเพื่อนักท่องเที่ยว และจัดโครงการอบรมักกุเทศก์ได้

10.2 คาดว่าจะได้รายงานสภาพปัญหาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะที่ผ่านมา

10.3 คาดว่าจะได้แนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

10.4 คาดว่าจะได้แผนการทำงานของโครงการในระยะต่อไป

ชื่อโครงการ	(ภาษาไทย)	โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
	(ภาษาอังกฤษ)	The Project to Develop Standard Systems for Management of Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat Province
หัวหน้าโครงการ	พชร นุ่นสุข	
	ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา)	
ผู้ร่วมวิจัย	โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช	
	อำเภอเมือง	
การรับทุน	จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000	
	พระมหาประเสริฐ ชีรสูกโ	
	ห้อง วัฒนสมัย	
	วรรณศิริ นุ่นสุข	
	ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย ประจำปี 2544 – 2545	
	จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้ ได้ปรากฏขึ้นเนื่องจากได้ตระหนักว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศาสนสถานที่สำคัญมาอย่างยาวนาน นอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามระบบความเชื่อของท้องถิ่นแล้ว ยังมีความสำคัญในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราชและภาคใต้ของประเทศไทยด้วย แต่อย่างไรก็ดีการจัดการท่องเที่ยวภายในศาสนสถานแห่งนี้ยังมีปัญหาหลายประการ จึงดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเพื่อจัดหาข้อมูลสำหรับการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยคาดหวังว่าผลการศึกษาวิจัยนี้จะป็นองค์ความรู้ใหม่ที่จะเป็นประโยชน์สำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาศาสนสถานแห่งนี้ได้ตามหลัก

วิชา โดยการศึกษาวิจัยนี้ได้ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยหลายวิธีประกอบกัน คือ วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) วิธีการวิจัยภาคสนาม (Field Research) และวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ในการรวบรวมข้อมูลได้มีการประยุกต์ใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธีประกอบกันเช่นกัน เช่น วิธีการสำรวจทางโบราณคดี (Archaeological Survey) วิธีการจัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ วิธีการสัมภาษณ์ วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการ วิธีการสนทนาทางวิชาการ และวิธีการสังเกต เป็นต้น ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลก็ได้ประยุกต์ใช้วิธีการที่หลากหลายเช่นเดียวกัน เพื่อให้มีความเหมาะสมกับข้อมูลประเภทต่าง ๆ หลายประเภท เช่น ข้อมูลเอกสาร ข้อมูลทางโบราณคดี และข้อมูลชุมชนปฐะ เป็นต้น และการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ค้นพบองค์ความรู้ที่สำคัญสามประการ คือ ประการแรก ค้นพบความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ประการที่สอง ค้นพบความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระหว่างที่ผ่านมา และมาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และประการที่สาม ค้นพบความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยองค์ความรู้เหล่านี้ ได้นำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันของชุมชนในการจัดทำแผนงานหลักสำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นแผนงานหลักสำหรับการดำเนินงานในระยะต่อไปของโครงการนี้รวม 10 แผนงาน คือ

- 1) แผนงานจัดทำหนังสือและสื่อเผยแพร่องค์ความรู้
- 2) แผนงานจัดทำป้ายสารสนเทศภายในเขตพุทธาวาส
- 3) แผนงานปรับปรุงระบบบริการขั้นพื้นฐาน
- 4) แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตพุทธาวาส
- 5) แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตสังฆาวาส
- 6) แผนงานจัดที่พักสำหรับมัคคุเทศก์
- 7) แผนงานปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถาน
- 8) แผนงานอบรมมัคคุเทศก์
- 9) แผนงานปรับปรุงระบบบริหาร
- 10) แผนงานปรับปรุงและควบคุมมาตรฐานสินค้าและร้านค้า

Project	The Project to Develop Standard Systems for Management of Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat Province
Director	Phayoon Noonsuk M.A. (Thai Studies) Kalayani Si Thammarat School Muang, Nakhon Si Thammarat, 80000 Thailand
Researchers	Phra Maha Prasert Dhirasubho Hong Wadhana – Samai Wannasiree Noonsuk
Funding	From the Thailand Research Fund (TRF)
Year	2001 – 2002

ABSTRACT

This research project titled “The Project to Develop Standard Systems for Management of Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat Province” was conducted with the knowledge that Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, the great temple of the South of Thailand, is very important for the region. This sacred place is the central place for Buddhists, pilgrims and tourists. However, there are many problems with tourism management at the temple.

This study, which aims to collect the knowledge of the temple and to review the situation of tourism management problems at the temple, will lead to a community agreement on a master plan to develop standard systems for management of ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn.

The study utilized historical research, field research and participatory action research, which collects data in many ways, and through descriptive analysis, classifies and interprets the data according to age and category.

The results of the research are grouped into three main topics. First, knowledge of Wat Phramahadhat Woramaha Viharn and "the Great Stupa" at the site. Second, tourism management problems at the site. Third, the data for preservation and restoration of the site. All three encourage community cooperation through the master plan for standard systems management of ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn. This master plan includes ten sub-plans of operation. These are as follows :

- 1) The plan to create books and other media to disseminate knowledge of the site.
- 2) The plan to create labels and descriptions of the monuments and shrines at the site.
- 3) The plan to improve basic services for tourists at the site.
- 4) The plan to preserve and restore the environment of the monument area (Buddha Area, or Buddha Vasa).
- 5) The plan to improve the environment around the monk's area (Sangha Area, or Sangha Vasa).
- 6) The plan to improve the tourist guides pavilion at the site.
- 7) The plan to improve the exhibitions in the museums at the site.
- 8) The plan to train tourist guides at the site.
- 9) The plan to improve the administration system of the site.
- 10) The plan to improve and control the standard of goods and shops at the site.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	(1)
EXECUTIVE SUMMARY.....	(2)
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(5)
ABSTRACT.....	(7)
สารบัญ.....	(9)
สารบัญแผนที่.....	(13)
สารบัญแผนผัง.....	(14)
สารบัญภาพ.....	(15)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่วิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
กรอบคำถามหลักในการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	6
ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย.....	9
งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	10
2 ทบทวนเอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา.....	11
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	11
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	25
สรุปความคิดเห็นของผู้วิจัย.....	30
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	37
ขอบเขตของการวิจัย.....	37
พื้นที่ในการวิจัย.....	37

กลุ่มคนเป้าหมาย นักวิจัย และคณะผู้ร่วมวิจัย.....	37
นักวิจัยและคณะผู้ร่วมวิจัย.....	38
กลุ่มคนที่ร่วมดำเนินการ.....	38
คณะวิทยากรหรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้หรือประสบการณ์.....	38
ผู้สนับสนุนหรือองค์กรสนับสนุน.....	39
แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	39
ประเภทของข้อมูล.....	39
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	40
การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล.....	41
4 ผลการวิจัย.....	42
การเกิดผลขึ้นตามวัตถุประสงค์หรือความรู้ใหม่ที่ได้รับ.....	42
การเกิดความรู้สำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพ.....	42
ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้.....	42
ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหา.....	44
ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนา.....	45
การตรวจสอบข้อมูล.....	45
ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้.....	45
ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหา.....	46
ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนา.....	46
การเกิดจิตสำนึกและปฏิบัติการทางสังคม.....	47
จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหว.....	47
ประเด็นความเคลื่อนไหว.....	47
การสร้างสร้งงานในระยะยาว.....	48
การเกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์.....	49
การเกิดกระบวนการจัดการใหม่หรือเกิดกลไกการจัดการที่เข้มแข็งขึ้น.....	49
พัฒนาการของกระบวนการจัดการของชุมชน.....	49
รูปแบบ โครงสร้าง และกลไกในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา.....	51
บุคคลหรือกลุ่มคนที่เข้าสู่การพัฒนาระบบการจัดการหรืออยู่ในกลไกการจัดการ.....	52

กลุ่มผู้จัดการ โครงการ.....	52
กลุ่มผู้รับผิดชอบแผนงานหลัก.....	52
กลุ่มผู้พัฒนางานตามแผนงาน.....	52
กลุ่มผู้รับการศึกษอบรมเพิ่มเติม.....	52
แผนงานหรือทิศทางในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา ข้อตกลง และระเบียบปฏิบัติ.....	52
การเกิดการเรียนรู้ของคณะผู้วิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง.....	54
ประสบการณ์ที่ได้รับเพิ่มเติม.....	54
สิ่งใหม่ที่ทำให้คณะทำงานและผู้เกี่ยวข้องอ่อนแอลง.....	54
ข้อเสนอต่อการปรับเปลี่ยนการทำงานวิจัยในลักษณะเดียวกัน.....	54
5. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	56
สรุปผลการวิจัย.....	56
สรุปวัตถุประสงค์และขอบเขตการศึกษา.....	56
สรุปกิจกรรมและวิธีการเก็บข้อมูล.....	56
สรุปผลและองค์ประกอบหลักตามผลการวิจัย.....	57
สรุปบทเรียนที่สำคัญ.....	59
สรุปวิธีการหาตัวชี้วัดความสำเร็จ.....	59
อภิปรายผล.....	59
งานวิจัยกับสังคม.....	59
การศึกษาวิจัยกับแนวความคิดและทฤษฎี.....	60
สรุปภาพรวมของประเด็นวิจัย แนวความคิด และทฤษฎี.....	63
ข้อจำกัดในการทำวิจัย.....	63
การเรียนรู้และศักยภาพที่เพิ่มขึ้นจากการวิจัย.....	63
ข้อเท็จจริง (ความหมายและความสำคัญ) ที่พบจากการวิจัย.....	64
ความจำเป็นในการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	64
ความครอบคลุมของผลการวิจัย.....	64
แนวทางการปรับปรุงการแสวงหาความรู้ผ่านการวิจัย.....	65
ปัญหาที่จะเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและพัฒนา.....	65
ข้อเสนอแนะ.....	65
การแก้ปัญหา.....	66

การนำผลการวิจัยไปสู่การปฏิบัติ.....	66
การใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนา.....	66
บรรณานุกรม.....	67
ภาคผนวก.....	69
แผนที่ประกอบ.....	70
แผนผังประกอบ.....	76
ภาพประกอบ.....	80
ประวัตินักวิจัย.....	107

สารบัญแผนที่

หมายเลข	หน้า
1 ประเทศไทย แสดงอาณาเขตของภาคและของจังหวัด.....	71
2 แสดงจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทย.....	72
3 แสดงที่ตั้งและอาณาเขตการปกครองจังหวัดนครศรีธรรมราช.....	73
4 แสดงเมืองนครศรีธรรมราชของ ม.ล.เดอ ลาองกิแอ พ.ศ. 2455.....	74
5 แสดงชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชรวมถึงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	75

สารบัญแผนผัง

หมายเลข	หน้า
1 แสดงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่ใกล้เคียง.....	77
2 แสดงโบราณสถานในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	78

สารบัญภาพ

หมายเลข	หน้า
1 องค์พระบรมธาตุเจดีย์ ด้านซ้ายคือพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	81
2 กำแพงแก้วรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ตอนบนของกำแพง มีใบเสมาเรียงรายอยู่ รอบกำแพงประดับด้วยเครื่องสูง คือ ฉัตรและบังสุรย์ปักอยู่ มีกระดิ่งและใบโพธิ์ห้อยรอบกำแพง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	82
3 เจดีย์รอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	83
4 เจดีย์รอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	84
5 ภาพแกะสลักที่บานประตูในวิหารม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	85
6 พระประธานปางมารวิชัยแบบอุททอง และพระพุทธรูปยืนในวิหารเขียน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	86
7 ภาพปูนปั้นในวิหารม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	87
8 ภาพปูนปั้นในวิหารพระม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	88
9 พระพุทธไสยาสน์ในวิหารโพธิ์ลังกา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	89
10 วิหารโพธิ์ลังกา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	90
11 พระเณรในวิหารพระเณร วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	91
12 พระชนกุมารหน้าวิหารธรรมศาลา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	92

13 พระเจดีย์สวรรค์ในวิหารธรรมศาลา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	93
14 พระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	94
15 ประติมากรรมของพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	95
16 พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช อันเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	96
17 หน้าบันด้านหลังของพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	97
18 วิหารโพธิ์พระเดิม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	98
19 พระพุทธรูปจำลอง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	99
20 ศาลาศรีพุทธนิสาร วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	100
21 พระศรีมหาโพธิ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	101
22 ประติมากรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	102
23 การปรับปรุงพื้นที่ลานโล่งภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	103
24 การปรับปรุงสภาพแวดล้อม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร บริเวณลานด้านหน้าพระวิหารหลวง.....	104
25 การปรับปรุงทางเดินภายในบริเวณเจดีย์ราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	105
26 การปรับปรุงพื้นที่หน้าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และ ทางเท้าริมถนนราชดำเนิน.....	106

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่วิจัย

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองของเมืองโบราณ นครศรีธรรมราช ปัจจุบันมีถนนราชดำเนินตัดผ่านหน้าวัด วัดนี้ตั้งอยู่ในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และอยู่ภายในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช ในปัจจุบันนี้วัดแห่งนี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 25 ไร่ 2 งาน โดยอาณาเขตทางด้านทิศเหนือจดโรงเรียน วัดพระมหาธาตุ กว้าง 3 เส้น ด้านทิศใต้ จดถนนพระลาน กว้าง 3 เส้น ด้านทิศตะวันออก จดถนนราชดำเนิน ยาว 8 เส้น 10 วา และด้านทิศตะวันตก จดถนนพระบรมธาตุ ยาว 8 เส้น 10 วา¹

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นศาสนสถานที่เนื่องในพุทธศาสนาที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวเคียงคู่กันมากับประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช จึงได้ปรากฏชื่อของศาสนสถานแห่งนี้แตกต่างออกไปจากชื่อที่กล่าวนี้อีกหลายชื่อ อาทิ วัดพระธาตุ วัดพระมหาธาตุ และวัดพระบรมธาตุ เป็นต้น วัดนี้เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด “วรมหาวิหาร”² รวมทั้งยังเป็นวัดที่มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญทางพุทธศาสนาประดิษฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนั้น นอกจาก ศาสนสถานแห่งนี้จะเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีทั้งในเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองปักษ์ใต้แล้ว ยังเป็นที่รู้จักกันดีทั่วทุกภาคของประเทศไทยและในต่างประเทศด้วย เพราะมีโบราณวัตถุและโบราณสถานที่สำคัญของประเทศไทยและของโลกประดิษฐานอยู่ที่วัดนี้เป็นจำนวนมาก แต่เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด คงจะเป็นพระมหาสถูป (The Great Stupa) ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช”³ เพราะพระมหาสถูปองค์นี้ นอกจากจะมีประวัติความเป็นมาสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับพระพุทธประวัติและประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของประเทศต่าง ๆ หลายประเทศแล้ว ยังเป็นพระมหาสถูปที่เป็นที่บรรจุหรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั้งมวลด้วย⁴

¹ ปรีชา นุ่นสุข, “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร”, ใน รัตนธัมมอนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนี (คุณฐาภรณ์เถร) (นครศรีธรรมราช : วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, 2523), หน้า 34.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 33 – 34.

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2544), หน้า 353 – 371.

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในบริเวณก่อนมาทางด้านทิศใต้ของตัวเมืองโบราณ นครศรีธรรมราช โดยเอกสารโบราณประเภทตำนานประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะ “ตำนานพระธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช” และ “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” มักจะเรียกบริเวณที่ตั้งของศาสนสถาน แห่งนี้ว่า “หาดแก้ว” หรือ “หาดทรายแก้ว” หรือ “เกาะแก้ว” ซึ่งมีลักษณะเป็น “หาดทรายทะเลรอบ” ที่มีขนาดกว้างใหญ่ ตรงกลางมีลักษณะเป็นโคกหรือเป็นเนินที่ลาดสูงขึ้นไป ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ยังคง ปรากฏร่องรอยดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยร่องรอยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าศาสนสถานแห่งนี้และ เมืองโบราณนครศรีธรรมราชได้ตั้งอยู่บน “สันทรายเก่านครศรีธรรมราช” ซึ่งเป็นเนินทรายที่เกิด จากอิทธิพลของลมและทะเล โดยสันทรายนี้ทอดตัวเป็นแนวยาวในแนวทิศเหนือ – ทิศใต้มานานไป กับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเพียงเล็กน้อย สันทรายแห่งนี้ทอดตัว เป็นแนวยาวลงมาตั้งแต่เขตอำเภอสิชลทางด้านทิศเหนือผ่านตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราช แล้ว ไปสิ้นสุดลงในเขตอำเภอเชียรใหญ่ทางด้านทิศใต้ สันทรายดังกล่าวนี้เป็นแหล่งที่สำคัญสำหรับการ ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การตั้งชุมชน และการพัฒนาวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์⁵

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เพิ่งจะค้นพบใหม่ในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (มีอายุประมาณ 5,000 – 4,000 ปีมาแล้ว) เป็นต้นมา ได้ปรากฏ ร่องรอยของชุมชนโบราณหลายแห่งขึ้นบนสันทรายเก่าแห่งนี้ในบริเวณรอบบริเวณที่ตั้งของ เมืองโบราณนครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะชุมชน โบราณหลายแห่งในบริเวณชุมชนโบราณบ้านท่าเรือ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของเมืองโบราณ นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร⁷

ชุมชนโบราณบนสันทรายเก่าในบริเวณอ่าวปากพนังหรืออ่าวนครศรีธรรมราชเหล่านี้ได้ พัฒนาอย่างต่อเนื่องมาโดยลำดับ จนกระทั่งนับตั้งแต่สมัยถึงประวัติศาสตร์ (มีอายุประมาณ พ.ศ. 443 – 1,000) เป็นต้นมา ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อในทางการค้ากับต่างแดนชัดเจนขึ้น รวมทั้งนับตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมา ได้เริ่มปรากฏ เอกสารของต่างชาติที่กล่าวหาถึงชุมชนโบราณเหล่านี้ โดยชุมชนโบราณเหล่านี้ปรากฏขึ้นใน

⁵ David K. Wyatt, *The Crystal Sands : The Chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja* (Ithaca : Southeast Asia Program, Cornell University, 1975), pp. 188 – 243.

⁶ ปรีชา นุ่นสุข, “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบาลสมุทไทยในพุทธศตวรรษที่ 11 – 19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 76 – 77.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

ฐานะของเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติที่เชื่อมระหว่าง ตะวันออกกับตะวันตกเข้าด้วยกัน ซึ่งเมืองสำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงในเอกสารดังกล่าว คือ เมืองท่า “ตามพริงค์” (Tambalinga) ซึ่งมีเมืองโบราณนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลาง⁸ การติดต่อสัมพันธ์ กับต่างแดนของชุมชนโบราณเหล่านี้ในระยะนี้ นอกจากจะนำมาซึ่งความรุ่งโรจน์ขึ้นในทางการค้า ของชุมชนโบราณเหล่านี้แล้ว ยังนำมาซึ่งการติดต่อแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรมสาขาอื่น ๆ อีก หลายสาขากับดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติดังกล่าวด้วย ส่งผลให้อารยธรรมอินเดียหลายสาขาหลังไหลเข้าสู่เมืองท่าตามพริงค์และเมืองท่าใหญ่น้อยที่อยู่ รายรอบเมืองท่าตามพริงค์ด้วย โดยเฉพาะอารยธรรมทางด้านศาสนา ซึ่งได้ปรากฏหลักฐานทาง โบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 9 – 10 ศาสนาที่สำคัญของอินเดียสอง ศาสนา คือ ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ได้เริ่มปรากฏอิทธิพลขึ้นในเมืองท่าเหล่านี้ แล้วได้ หยั่งรากลงอย่างมั่นคงบนคาบสมุทรแห่งนี้ในระยะต่อมา⁹

ล่วงมาถึงราวพุทธศตวรรษที่ 11 ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองท่าตามพริงค์ได้ย่างเข้าสู่ สมัยประวัติศาสตร์ โดยได้เริ่มปรากฏศิลปาจารึกขึ้นในบริเวณนี้จำนวนหลายหลัก พร้อมกันกับการ ผูกกันเข้าเป็นรัฐชื่อว่ารัฐตามพริงค์ โดยมีเมืองโบราณนครศรีธรรมราชเป็นราชธานีแห่งรัฐ ใน ระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 16 รัฐแห่งนี้มีศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายเป็นศาสนาหลักแห่ง รัฐ จัดระบบการปกครองในรูปของระบบมณฑล (Mandala) อันศักดิ์สิทธิ์ตามจักรวาลวิทยาของ ลัทธิไศวนิกาย มีมณฑลแห่งราชธานีเป็นศูนย์กลางของรัฐ รายรอบด้วยมณฑลอื่น ๆ ที่กระจาย กันอยู่ทั่วทั้งคาบสมุทร ในราชธานีนั้น มีเทวาลัยที่เป็นศูนย์กลางแห่งรัฐตั้งอยู่ คือ เทวาลัยที่วัดพระ เดิม (ร้าง) ซึ่งปัจจุบันนี้ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และมีการสร้างทับด้วย มณฑปพระพุทธบาทจำลอง ห่างมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชประมาณ 100 เมตร เทวาลัยแห่งนี้เป็นเทวาลัยที่ศักดิ์ที่สุดแห่งรัฐและเป็นที่พักพิง ของพระศิวะแห่งรัฐตามพริงค์แห่งนี้¹⁰

ในระหว่างที่ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายกำลังรุ่งโรจน์อยู่ในรัฐแห่งนี้ พุทธศาสนาก็ ยังคงมีบทบาทอยู่ในรัฐและภายในมณฑลแห่งราชธานีแห่งนี้ จึงได้ปรากฏพระพุทธรูปนาคน ปรกศิลาในศิลปะแบบทวารวดีที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 – 15 ขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับ เทวาลัยวัดพระเดิม (ร้าง) ที่กล่าวมา ปัจจุบันประดิษฐานไว้ในวิหารโพธิ์ลังกาของวัดพระ

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77 – 80.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49 – 64.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155 – 325.

มหาธาตุวรมหาวิหาร¹¹ และปรากฏการสร้างสถูปในศิลปะแบบศรีวิชัยขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกันด้วย ดังที่ยังคงปรากฏสถูปทรงศรีวิชัยที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 องค์หนึ่งในบริเวณถนนทางด้านทิศตะวันออกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ตรงบริเวณประตูทางเข้าของระเบียบของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร¹²

ครั้นในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 รัฐตามพรลิงค์ได้ปรากฏชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่ง คือ รัฐศรีธรรมราชหรือรัฐนครศรีธรรมราช พร้อมกับการปรากฏขึ้นของอิทธิพลของพุทธศาสนา ลัทธิหินยานจากศรีลังกาที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ลัทธิลังกาวงศ์” หรือ “นิกายลังกาวงศ์” โดยรัฐนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของนิกายนี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และศูนย์กลางดังกล่าวยังคงเป็นที่เมืองโบราณนครศรีธรรมราช ซึ่งยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งรัฐสืบต่อมาจากระยะก่อนหน้านี้นี้ แม้ว่าในระยะนี้รัฐนครศรีธรรมราชจะเกิดการเปลี่ยนแปลงศาสนาหลักแห่งรัฐ จากศาสนาพราหมณ์มาเป็นพุทธศาสนา แต่ศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐก็ยังคงตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันกับบริเวณเทวาลัยวัดพระเดิม (ร้าง) ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐมาก่อน จึงมีการสถาปนาพระมหาสถูปที่เรียกว่า “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช” ขึ้นเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐขึ้นในบริเวณดังกล่าวนี้ ซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั่นเอง โดยในระยะนี้รัฐแห่งนี้ได้จัดระบบการปกครองเมืองบวรที่ตั้งอยู่รายรอบเมืองโบราณนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นราชธานีหรือเป็นศูนย์กลางในรูปของ “เมืองสิบสองนักษัตร” โดยเมืองบวรเหล่านั้นตั้งอยู่ทั่วทั้งคาบสมุทรมลายู¹³

ด้วยเหตุที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐอย่างต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาช้านานดังกล่าวนี้นี้ ได้ส่งผลให้ศาสนสถานแห่งนี้เป็นศูนย์กลางของชุมชนและสังคมอันกว้างใหญ่ไพศาล ไม่แต่เพียงเฉพาะชุมชนในบริเวณเมืองโบราณนครศรีธรรมราชเพียงเท่านั้น แต่ได้หมายรวมถึงชุมชนทั้งมวลบนคาบสมุทรมลายูแห่งนี้ และในดินแดนใกล้เคียงด้วย อีกทั้งยังปรากฏว่าศาสนสถานแห่งนี้เป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ อีกหลายสาขา แม้ว่าในระยะหลังลงมา คือ ในระยะที่อำนาจทางการเมืองการปกครองของรัฐนครศรีธรรมราชจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของส่วนกลางตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาก็ตาม แต่ศาสนสถานแห่งนี้ก็ยังคงดำรงความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาบนคาบสมุทรมลายูสืบต่อมา

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 336 – 342

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 357 – 359.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 406 – 455.

ในปัจจุบันนี้ นอกจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจะดำรงความเป็นศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุดของพุทธศาสนาบนคาบสมุทรแห่งนี้แล้ว ศาสนสถานแห่งนี้ยังเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช อันเป็นศูนย์รวมแห่งการจาริกแสวงบุญของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก และเป็นศูนย์รวมแห่งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ประมาณค่ามิได้อย่างมากมายมหาศาลที่บรรพชนได้สร้างสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนานอีกด้วย ศาสนสถานแห่งนี้ จึงเป็นสถานที่ที่สำคัญที่สุดในการประกอบพิธีกรรมเพื่อการจาริกแสวงบุญของพุทธศาสนิกชน ในขณะเดียวกันก็เป็นสถานที่ที่สำคัญที่สุดในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชาวไทยและชาวต่างชาติ¹⁴

ในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งนั้น ในปัจจุบันนี้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังคงประสบปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวภายในศาสนสถานแห่งนี้หลายประการ คือ การขาดการสื่อความหมายทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ให้แก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดระเบียบภายในพื้นที่ของวัด ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้องอยู่เป็นจำนวนมากด้วยเหตุนี้ จึงเห็นเป็นการสมควรและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ในครั้งนี้ เพื่อทบทวนถึงสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่ผ่านมา พร้อมทั้งการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมายและให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการหาแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดแห่งนี้อีกด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษารวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ในการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยว

2.2 เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในระยะที่ผ่านมา พร้อมกับหามาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.3 เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

¹⁴ Collin Piprell, "Southern Charm," Sawasdee 29 (December 2000) : 26 – 29.

3. กรอบคำถามหลักในการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” มีกรอบคำถามหลักในการวิจัยที่สำคัญดังนี้ คือ จะทำอย่างไรจึงจะมีการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้เกิดความรู้และการสื่อความหมาย ตลอดจนการจัดระเบียบภายในวัด โดยให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศูนย์รวมแห่งพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองของท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างต่อเนื่องมาด้วยระยะเวลาอันยาวนานในอดีต แม้ว่าในปัจจุบันสภาพการณ์ดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ศาสนสถานแห่งนี้ก็ยังคงมีศักยภาพอย่างพอเพียงที่จะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันประมาณค่ามิได้ที่จะใช้เป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวของท้องถิ่นและของชาติ โดยการพัฒนา ระบบ มาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นรองรับการฟื้นฟูบทบาทดังกล่าวของศาสนสถานแห่งนี้ เพื่อผลประโยชน์ของชุมชน ท้องถิ่น และสังคมโดยรวมสืบไป โดยการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยท้องถิ่นดังกล่าว นั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกรอบแนวคิดดังนี้ คือ

- 1) ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้จัดการ
- 2) มีการคืนกำไรไปสู่การรักษาสภาพแวดล้อม
- 3) ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาสภาพแวดล้อม เพื่อการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี
- 4) เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม

5. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

5.1 ท้องถิ่น หมายถึง พื้นที่ทางกายภาพหรือสภาพแวดล้อมแบบหนึ่งที่มีคนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน มีการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรบางอย่างร่วมกัน รวมทั้งการมีความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การแต่งงาน การเป็นเครือญาติ และการเป็นกลุ่มความร่วมมือในการผลิต เป็นต้น ตลอดจนการมีประเพณีหรือพิธีกรรมร่วมกันในพื้นที่นั้น ส่วนขอบเขตของความเป็นท้องถิ่นหรือพื้นที่ของความสัมพันธ์นั้น จะเป็นที่รับรู้ร่วมกันของคนภายในท้องถิ่นเดียวกัน

กระบวนการในการศึกษา “อัตลักษณ์ของท้องถิ่น” เป็นกระบวนการในการศึกษาว่าท้องถิ่นนั้นเป็นอย่างไร โดยจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาข้อมูลจากภายในว่า ชาวบ้านบอกว่าเขาเป็นใคร มาจากไหน มีประวัติความเป็นมาและมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร มีการใช้และการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างไร มีประเพณีหรือพิธีกรรมและภูมิปัญญาที่เป็นศักยภาพและองค์ความรู้ของท้องถิ่นอย่างไรบ้าง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้คือความรู้ท้องถิ่นที่สามารถจะนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนา และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนได้ และที่สำคัญคือ กระบวนการศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถกระทำได้ผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม เป็นการช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดสำนึกร่วมและความภาคภูมิใจในตนเอง

การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมหรือการศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นกับการสร้างสำนึกร่วมมีความสำคัญมาก เพราะว่า “สำนึกร่วม” เป็นการที่ชาวบ้านหรือคนกลุ่มหนึ่งเชื่อและมีความรู้สึกร่วมกันว่าเขาเป็นคนกลุ่มเดียวกัน มีความสัมพันธ์และมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาร่วมกัน เป็นต้น ส่วน “กระบวนการมีส่วนร่วม” นั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าถึงกิจกรรมการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ และการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อชีวิตของตนเอง ระดับของการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่น จึงมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นที่เกี่ยวกับสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และบทบาทระหว่างเพศภายในชุมชนของตน

ในการจัดกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นภายในชุมชน ชาวบ้านทั้งหมดจะไม่สามารถเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นหรือเข้าร่วมในการตัดสินใจได้ทั้งหมด กลุ่มคนที่ได้รับมอบอำนาจในรูปแบบกรรมการชุมชนจึงมักจะเป็นผู้ตัดสินใจแทน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงมีสองระดับด้วยกัน คือ ระดับแรก ได้แก่ กลุ่มที่มีส่วนร่วมโดยตรง อันประกอบด้วยกลุ่มกรรมการที่รับผิดชอบการจัดการทรัพยากรและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ และระดับที่สอง ได้แก่ กลุ่มที่มีส่วนร่วมทางอ้อม อันประกอบด้วยชาวบ้านทั่วไปในชุมชน การมีส่วนร่วมทางอ้อมของชาวบ้านวงกว้างของชุมชน คือ การที่ชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องได้อย่างเป็นอิสระ¹⁵

5.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยท้องถิ่น (Community – Based Ecotourism) หมายถึง การบริหารจัดการในการท่องเที่ยว โดยชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้จัดการ มีการคืนกำไรไปสู่การรักษา

¹⁵สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ประเด็นร่วมในงานวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 1-3.

สภาพแวดล้อม ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาสภาพแวดล้อม เพื่อการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี และเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม อาทิ การมีส่วนร่วมโดยทางอ้อม ได้แก่ การที่ชาวบ้านสามารถนำสินค้า อาหาร และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาบริการให้กับนักท่องเที่ยวได้โดยปราศจากคนกลาง ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมเหล่านี้จะเป็นไปภายใต้ “กติกา ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในชุมชน” โดยกลุ่มที่เป็นกรรมการชุมชน ซึ่งมีส่วนในการตัดสินใจโดยตรง ต้องสามารถกระจายรายได้และความเป็นธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์และการใช้ทรัพยากรให้กับชาวบ้านทุกกลุ่ม โดยให้ชาวบ้านทุกกลุ่มได้รับอย่างเท่าเทียมกัน ตลอดจนมีความโปร่งใส โดยที่ชาวบ้านสามารถที่จะตรวจสอบได้ ดังนั้น การกระจายการมีส่วนร่วมโดยทางอ้อมได้มาก จึงเป็นดัชนีที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนด้วย¹⁶

5.3 โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย¹⁷

5.4 โบราณวัตถุ หมายถึง สงหาทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือ ซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี¹⁸

5.5 เจดีย์ (Chaitya) หรือเจดีย์ หมายถึง สถานที่เพื่อการเคารพที่เนื่องในพุทธศาสนา โดยสถานที่ดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นอาคาร สถูป แท่นบูชา และต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้น¹⁹

5.6 สถูป (Stupa) เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า อุปะ (Tupa) หมายถึง สถาปัตยกรรมอย่างหนึ่งที่เนื่องในพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสถานที่สำหรับการเคารพ โดยศัพท์คำนี้ หมายถึงมูลกินเป็นกอง ซึ่งน่าจะเกิดจากการเผาศพแล้วรวบรวมเข้าถ้ำเป็นกองไว้ แล้วเอาดินเอาหินมาทับไว้

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535,” ราชกิจจานุเบกษา 109 (5 เมษายน 2535) : 4.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 4.

เป็นเนินสูง เป็นเครื่องหมายให้เห็นชัด²⁰ ในพุทธศาสนามีการสร้างสถูปสำหรับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและอังคารของพระพุทธองค์ เป็นสถาปัตยกรรมที่มีวิวัฒนาการสืบเนื่องกัน ลงมาอย่างยาวนาน จึงมีรูปแบบของสถูปที่พัฒนาออกไปอย่างหลากหลายมาก และมีวิวัฒนาการ สืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

5.7 การอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน หมายถึง การเกิดความสำนึกในคุณค่าของโบราณวัตถุสถาน และช่วยกันบำรุงรักษาด้วยการดูแล ตำรวจ และรวบรวมหรือรักษาโบราณวัตถุสถานที่มี คุณค่ามิให้ถูกทำลายเสียหายหรือเสื่อมโทรมด้วยสภาพการณ์หรือวิธีการที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้คนในท้องถิ่นเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ โดยการประสานกับหน่วยงานที่ รับผิดชอบในท้องถิ่น²¹

6. ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยตามโครงการนี้เป็นโครงการต่อเนื่อง โดยรายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นรายงานการวิจัยสำหรับการวิจัยในระยะแรกของปีแรก ซึ่งใช้ระยะเวลาในการวิจัย 6 เดือน โดยเริ่มการวิจัยในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2544 และสิ้นสุดการวิจัย ณ วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2545 โดยมีแผนการดำเนินงานในระยะแรกดังนี้ คือ

กิจกรรม / ขั้นตอนการดำเนินงาน	ปีที่ 1					
	เดือน					
	1	2	3	4	5	6
1. ขั้นเตรียมการและศึกษาเอกสาร	X					
2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล		X	X	X		
3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล				X	X	
4. ขั้นจัดทำรายงานวิจัย					X	X
5. ขั้นประเมินผล						X

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

²¹ พยุร นุ่นสุข, “การเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของเยาวชนอายุ 15 – 17 ปี ในอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2543), หน้า 13.

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

8.1 คาดว่าจะสามารถรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้อย่างเป็นระบบ และสามารถจะนำไปใช้ในการวางแผนการจัดทำสื่อเพื่อนักท่องเที่ยว และจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์ได้

8.2 คาดว่าจะสามารถจัดทำรายงานสภาพปัญหาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะที่ผ่านมาได้

8.3 คาดว่าจะทราบแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

8.4 คาดว่าจะสามารถวางแผนการทำงานในระยะต่อไปได้

บทที่ 2

ทบทวนเอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา

การวิจัยเรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผู้วิจัยได้นำเสนอเอกสาร งานวิจัยและงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. เอกสารเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

เมื่อปี พ.ศ. 2520 วิเชียร ณ นคร, สมพุทฺธ ฐระเจน, ชวน เพชรแก้ว, ฉัตรชัย สุระกาญจน์ และปรีชา นุ่นสุข¹ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” โดยแสดงรายละเอียดด้านภูมิศาสตร์ โดยกล่าวถึงขนาดและที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ แม่น้ำลำคลอง เขตการปกครอง ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะชั้นดิน ลักษณะชั้นหิน แหล่งน้ำและการชลประทาน เชื้อชาติ ศาสนา และประชากร การประกอบอาชีพ การคมนาคมและการสื่อสาร กิจการธนาคาร และยังกล่าวถึงด้านประวัติศาสตร์ คือ สถานที่ตั้ง สมัยตั้งเมือง สมัยศรีวิชัย สมัยศรีวิชัยเสื่อมอำนาจ สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยปฏิรูปการปกครอง สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา และยังกล่าวถึงภาษา วรรณกรรม และการศึกษา และยังกล่าวถึงด้านประเพณี ซึ่งมีประเพณีให้ทานไฟ ประเพณีกวนมธุปายาสาคู ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่กษัตริย์ศึก ประเพณีตักบาตรรูปเทียน ประเพณีสารทเดือนสิบ ประเพณีลากพระ ประเพณียกขันหมากพระปฐม ประเพณีสวดด้าน ประเพณีสวดมัลย์ พิธีโล่แม่มด ธรรมเนียมการออกปาก ประเพณีการทำนาหว่า ประเพณีการทำขวัญข้าว ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีการบวช ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการทำศพ และได้กล่าวถึงด้านศิลปกรรมและหัตถกรรม ว่าด้วยเรื่องศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เครื่องดนตรี ฝ้ายกนคร เครื่องใช้ย่านนิเภา การแกะรูปหนังตะลุง การ

¹ วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ , นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521), หน้า 3 - 599.

แทงหยวก กระบอกขมจีน กระดัง หม้อบ้านนอกไร่ หมาตักน้ำ เหล็กไฟดับ และกล่าวในด้าน
การเล่นและกีฬา ประกอบด้วย หนังสือสูง มโนห์รา ลีเกปา กาหลอ เพลงคำดัก เพลงนา เพลงบอก
เพลงร้องเรือ ชนวัว สะบ้า กระโดดสาก และกล่าวถึงประวัตินุคคลสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยพระเจ้าศรี
ธรรมาสีกราช พระเจ้าจันทรภาณุ พังพการ พระเจ้าขัตติยราชนิคม เจ้าพระยานคร (พัฒน์)
เจ้าพระยานคร (น้อย) พลเอกเจ้าพระยาบดินทร์เดชาอนุชิต พล.ต.ต.ขุนพันธรักษ์ราชเดช พระรัตนธั
ษณ์ (ม่วง) ขุนอาเทศคดี (กลอน) ครูโอบ ปักปันเพชร พ่อท่านคล้าย พระครูเทพมนีศรีสุวรรณอุปถ
มาภิบาล พระรัตนธัษณ์ (แบน) ภิกษุอินท์ พระยาตรัง พระครูวินัยธร นายเรือ นานิน หมื่นสนธิ
พระสมุห์หนู ชูปราชญ์ สุขปราชญ์ พระปลัดเลี่ยม อาสโย มโนห์รามคลิ่น ปานบอด เพลงบอกนคร
นายอ่ำ ศรีสัมพุทธ ศรีปราชญ์

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้นหนังสือเรื่องนี้ได้กล่าวถึงประวัติความเป็น
มาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไว้ว่า ความเป็นมาแต่เริ่มแรกของวัดนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏ
อย่างแน่ชัด ในสมัยรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ พ.ศ. 2458 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิ
ฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชปักษ์ใต้ ได้ทรงอาราธนา พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ซึ่ง
อยู่ทางใต้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมาดูแลรักษาวัด โดยประจำอยู่ที่วัดนี้ตามพระราชดำริ
ของรัชกาลที่ 6 และพระราชทานนามวัดพระมหาธาตุว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” เมื่อมีพระ
สงฆ์ประจำอยู่ ก็ทำให้มีการดูแลรักษาซ่อมแซมบูรณะวัดกันอย่างสม่ำเสมอและทั่วถึง และเจ้าเมือง
นครศรีธรรมราชและพระเถระผู้ใหญ่ของเมืองนครศรีธรรมราชบูรณะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
เป็นคราว ๆ โดยแต่งตั้งพระเถระขึ้นรับภาระในการนี้ โดยแต่งตั้งพระครูเหมเจติยานุรักษ์ และพระ
ครูเหมเจติยาภิบาล (ซึ่งแปลว่าพระครูผู้รักษาเจติยฺ์ทอง) เป็นหัวหน้าพร้อมด้วยพระครูผู้ช่วยอีก 4 รูป
และนับแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ได้ทรงอาราธนา
พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลาไม้ชัย อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มาเป็นเจ้าอาวาส ณ วัดพระ
มหาธาตุวรมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2458 แล้ว ก็มีเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ได้ประจำอยู่ที่วัดพระ
มหาธาตุวรมหาวิหารตลอดมาจนปัจจุบันนี้ และมีโรงเรียนสำหรับศิษย์วัดเรียนด้วย ทุกวันนี้ก็คือโรง
เรียนวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และยังได้กล่าวถึง
โบราณสถานที่สำคัญของวัดดังนี้ คือ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของ
เมืองนครศรีธรรมราชที่รู้จักกันดี ซึ่งมักจะกล่าวกันว่าแต่เดิมนั้นรูปทรงของพระบรมธาตุเจดีย์นคร
ศรีธรรมราชนั้นสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัย รูปแบบจึงคล้ายพระบรมธาตุไชยา ครั้นถึงศรี
วิชัยตอนปลาย ประมาณ พ.ศ. 1700 พระพุทธศาสนานิกายหินยานเจริญมากในลังกา ดังนั้นไทย
พม่า มอญ จึงส่งพระภิกษุไปศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกา ภิกษุเมืองนครศรีธรรมราชได้ไปลังกา โดย
มีพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราชได้ทรงส่งไป เมื่อภิกษุกลับมาเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 1770 ก็ชักชวน

พระภิกษุชาวลังกามาตั้งคณะสงฆ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช เรียกว่า “พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์” ระเบียบพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชของเมืองนครศรีธรรมราชองค์เดิมกำลังชำรุดทรุดโทรมมาก ภิกษุลังกาจึงมาช่วยกันซ่อมแซมให้เป็นไปตามแบบสถาปัตยกรรมลังกา โดยมักจะกล่าวกันว่า มีการก่อสถาปัตยกรรมแบบลังกาครอบสถาปัตยกรรมเจดีย์องค์เดิม รวมทั้งมักจะกล่าวกันว่าสถาปัตยกรรมเจดีย์องค์เดิมนั้นได้ค้นพบเมื่อคราวปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ในสมัยรัชกาลที่ 5 และเชื่อว่ามีหลักฐานยืนยันว่าชาวลังกาเคยมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราชจริง ๆ หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ยังบรรยายลักษณะภายนอกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชอีกด้วย นอกจากนี้หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวถึงวิหารพระทรงม้า ซึ่งข้างในวิหารมีปูนปั้นเป็นภาพเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์เสด็จออกบรพชาอยู่ที่ป่าฉาง จึงเรียกกันโดยทั่วไปว่า “วิหารพระทรงม้า” ซึ่งอยู่ติดกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทางด้านเหนือ เป็นวิหารที่มีหลังคาเดียวกับวิหารเจียน แต่มีผนังกันอยู่ จึงแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ เป็นวิหารพระทรงม้าส่วนหนึ่งและเป็นวิหารเจียนอีกส่วนหนึ่ง โดยได้กล่าวถึงวิหารเจียนว่าที่ชื่อวิหารเจียนเพราะว่าแต่เดิมนั้นเสาและผนังของวิหารนี้มีสายเส้นอยู่เต็ม ชาวนครศรีธรรมราชจึงเรียกว่า “วิหารเจียน” ซึ่งก็คือวิหารที่มีภาพเขียนภาพวาดปรากฏอยู่ต่างจากวิหารอื่น ๆ ผู้สร้างวิหารเจียน คือ หลวงศรีวงศ์ ได้สร้างเมื่อ พ.ศ. 1919 ในระยะที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ภายในวิหารเจียน มีพระประธานปูนปั้นปางมารวิชัยแบบอุททอง หน้าพระประธานมีตู้พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ 2 องค์ ทำด้วยทองลูกบวบ พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัก) สร้างเป็นอนุสรณ์เมื่อไปตีเมืองไทรบุรีชนะ เมื่อปี พ.ศ. 2480 กรมศิลปากรประกาศรับพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นสาขาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ชื่อว่า “ศรีธรรมราช พิพิธภัณฑสถาน” ที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็คือวิหารเจียนนั่นเอง วัดได้ใช้วิหารเจียนเก็บรักษาสีของขนาดเล็กที่ทำด้วยเงิน นาก สำริด เช่น พระพุทธรูป ดันไม้เงิน ดันไม้ทอง ถ้วยชาม เครื่องลายคราม สร้อย แหวน ต่างหู เข็มขัด กำไล และปิ่นปักผม เป็นต้น ชาวเมืองจึงมักไปชมโบราณวัตถุในวิหารเจียนกันอย่างคับคั่งทุกวัน จนในที่สุดต้องขยายพิพิธภัณฑสถานของวัดออกไปอยู่ที่วิหารโพธิ์ลังกา บุคคลสำคัญที่คิดสร้างพิพิธภัณฑสถานประจำวัดนี้ขึ้น คือ พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช (รัตนธัษเธร-ม่วง เปรียญ) เจ้าคณะมณฑลในอดีต วิธีดำเนินการก็คือ ประกาศเชิญชวนชาวเมืองให้นำของเก่ามาถวายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช แล้ววัดก็ตั้งกรรมการลงบัญชีรับไว้เป็นหลักฐาน จากนั้นก็วางออกแสดงในพิพิธภัณฑสถานของวัด สำหรับวิหารโพธิ์ลังกานั้น ที่ได้ชื่อเช่นนี้ก็เพราะว่าตรงกลางของวิหารมีฐานสำหรับปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นใหญ่ต้นหนึ่ง เชื่อกันว่าพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ได้พันธุ์มาจากลังกา จึงเรียกว่า “โพธิ์ลังกา” และเรียกชื่อวิหารตามชื่อของต้นพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาว่า “วิหารโพธิ์

ลังกา” วิหารนี้อยู่ติดกับวิหารเขียน คือ อยู่ด้านเหนือของวิหารเขียนและบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช สร้างขึ้นในรูปแบบวิหารครอบปูชนียวัตถุปูชนียสถานทั่ว ๆ ไป คือ วิหารสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์ มีขนาดกว้างและยาวด้านละ 12 วาเศษ วิหารนี้ได้ขยายเป็น พิพิธภัณฑ์สถานของวัดสำหรับเก็บโบราณวัตถุจากวิหารเขียน จึงมีโบราณวัตถุจำนวนมากพอสมควร เช่น ศิลาจารึก เครื่องปั้นดินเผา พระพุทธรูป ถับแลมุก หีบศพเจ้าพระยานคร ส่วนภายในวิหาร ด้านตะวันตกเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธไสยาสน์องค์ใหญ่องค์หนึ่ง ขนาดยาว 6 วา พระอุระกว้าง 4 ศอก พระบาทกว้าง 1 ศอก 7 นิ้ว พระบาทยาว 3 ศอก 10 นิ้ว ศาสนสถานที่หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวถึงในลำดับต่อมา คือ วิหารสามจอม เล่าสืบต่อกันมาว่าผู้สร้างวิหารนี้ เป็นผู้ชายที่ชื่อ “สามจอม” โดยสร้างพร้อมกันกับเจดีย์ใหญ่ ซึ่งเป็นสถูปเจดีย์บริวารองค์หนึ่ง ซึ่งอยู่ ด้านหลังของวิหาร ดังนั้นจึงเรียกชื่อวิหารตามชื่อของผู้สร้างว่า “วิหารสามจอม” อยู่ทางทิศตะวันออกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ตรงข้างประตูพระระเบียงก่อนเข้าสู่วิหารจะเป็นรูปปั้น พระธรณีกำลังบีบมวยผมที่ผนังด้านหน้าของวิหาร ภายในของวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ปูนปั้น เรียกกันว่า “พระเจ้าศรีธรรมโศกราช” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทรงมีเครื่องทรงอย่างกษัตริย์โบราณประดับขลุ่ย ขอดสูงเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา ดังนั้นบางครั้งจึงเรียกวินิจฉัยสามจอมนี้ว่า “วิหารพระเจ้าศรีธรรม โศกราช” ด้านหลังของวิหารเป็นซุ้มประตู 3 ช่อง บรรจุพระพุทธรูปปางมารวิชัยและเก็บอัฐิของเชื้อ พระวงศ์และเจ้านายในเชื้อสายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และตรงซุ้มประตูมีภาพปั้นพระพุทธรูป ประวัตติคอนทรงคัตเมฬีเพื่อออกบรรพชา แต่เดิมวิหารนี้ใช้เป็นทำงานของพนักงานรักษาวัดพระ มหาธาตุวรมหาวิหาร ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ประตูข้างพระระเบียงเป็นที่ทำการชั่วคราว เรียกว่า “สำนักงานจัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” ลำดับต่อมา คือ วิหารพระแอด เรียกกัน ตามชื่อของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารหลังนี้ คือ พระกัจจายนะหรือพระสังกัจจายน์ พระสุกตเถระ โดยคนทั่วไปเรียกกันว่า “พระแอด” วิหารนี้อยู่ต่อกับวิหารสามจอมไปทางด้านเหนือ แต่เดิมนั้นวิหารพระแอด อยู่ภายนอกเขตพระระเบียงใกล้กับวิหารธรรมศาลา ครั้นพระรัตนธัชมุนี (แบน) เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็ได้ดำเนินการบูรณะพระแอดและสร้างวิหาร พระแอดขึ้นใหม่ สร้างเสร็จก็อัญเชิญพระแอดขึ้นไปประดิษฐานที่วิหารหลังใหม่มาจนถึงทุกวันนี้ ลำดับต่อไปคือวิหารทับเกษตร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระระเบียงดินธาตุ” เป็นระเบียงหรือ วิหารที่อยู่โดยรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช คำว่า “ทับเกษตร” เป็นศัพท์ทาง สถาปัตยกรรม หมายถึง ผิวน้ำบริเวณที่ใช้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปหรือระนาบบนฐานพระ หรือเรือน ซึ่งเป็นขอบเขต ซึ่งได้แก่ ระเบียงคด วิหารคด ด้วยเหตุนี้วิหารทับเกษตรจึงได้ชื่อตามหน้าที่ก็คือ วิหารคด ซึ่งเป็นวิหารแสดงขอบเขตของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วิหารทับเกษตรมีขนาด

ยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน และกว้างเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ในวิหารนี้มีพระพุทธรูปปูนปั้นและล่ำรดเรียงราย เป็นระเบียบเต็มไปหมดทั้ง 4 ด้าน พระพุทธรูปเหล่านี้ สร้างในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น รอบ ๆ ฐานของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทำเป็นซุ้ม มีข้างขึ้นออกมาจากฐานของ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชราวกับว่าเป็นซุ้มคานรับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซุ้มเหล่านี้มีโดยรอบ 22 ซุ้ม ในระหว่างซุ้มหัวข้างแต่ละซุ้ม มีซุ้มเรือนแก้วครอบพระพุทธรูปปูนปั้นปางประทานอภัยอยู่สลับกันโดยรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จำนวน 25 ซุ้ม สันนิษฐานว่าซุ้มเหล่านี้สร้างสมัยอยุธยา แต่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะแบบลพบุรี บางซุ้มมีลักษณะคล้ายของสุโขทัย ลำดับต่อมา คือ วิหารคดหรือพระระเบียง หรือบางทีก็เรียกว่า “พระค้ำ” ที่เรียกว่าวิหารคดก็เพราะว่า วิหารนี้สร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบบริเวณภายในขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช การที่สร้างให้หักเป็นมุมนี้เองชาวบ้านจึงเรียกว่า “วิหารคด” ส่วนที่เรียกกันว่าพระค้ำหรือพระระเบียงก็เพราะว่าเป็นระเบียงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จึงเรียกกันว่า พระระเบียง และที่เรียกว่า พระค้ำ ก็เพราะว่าในวิหารหรือระเบียงนี้ เต็มไปด้วยพระพุทธรูปปูนปั้นเรียงเป็นระเบียบ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งเป็นแนวยาวต่อกันตลอดทุกด้านของระเบียง จำนวน 173 องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ การที่มีพระพุทธรูปอยู่รอบด้านของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนี้เอง ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า พระค้ำ วิหารนี้ได้ซ่อมแซมอยู่เสมอ เมื่อ พ.ศ. 2513 กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ได้ดำเนินการซ่อมแซมครั้งล่าสุด การซ่อมแซมในครั้งนั้นได้เปลี่ยนไม้เครื่องบนทุกตัว จึงดูสวยงามเป็นระเบียบมากขึ้น ผนังก่ออิฐซึ่งเคยคงอากัฏฐิใหม่ ทำฐานบัวเพิ่มขึ้น หัวเสาทำแบบใหม่ตามแบบเดิม อาสนะพระค้ำก็ทำให้หนาและกว้างขึ้น และพื้นล่างก็ปรับระดับให้สูงขึ้นด้วย ทุกด้านของวิหารนี้มีธรรมาสันตั้งอยู่เช่นเดียวกับวิหารทับเกษตร ทั้งนี้ก็เพื่อใช้เป็นที่แสดงธรรมในวันพระวันโกน ก่อนแสดงธรรมมีชาวบ้านมาสวดหนังสือก่อนเป็นประจำ จนเกิดเป็นประเพณีขึ้นมาเรียกว่า “สวดค้ำ” ดังนั้นประเพณีสวดค้ำ จึงถือว่าเกิดขึ้นที่ระเบียงนี้ ลำดับต่อมา ได้แก่ วิหารธรรมศาลา ที่เรียกชื่ออย่างนี้ก็เพราะว่าภายในวิหารนี้มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่ มีชื่อว่า “พระธรรมศาลา” เป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่สุดในวิหารหลังนี้ เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง เป็นศิลปะยุคเดียวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ซึ่งประดิษฐานในวิหารสามจอม วิหารธรรมศาลาอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ที่ด้านหน้าวิหารมีพระพุทธรูปพระชนกumar ด้านหลังวิหารมีพระพุทธรูปเจ้าหญิงเหมชาลา ผนังองค์นี้เองที่ตำนานได้กล่าวว่าเป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาฝังไว้ ณ หาดทรายแก้ว อันเป็นที่ตั้งของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทุกวันนี้ ภายในวิหารธรรมศาลาด้านหน้า มีสถูปเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่าพระเจดีย์สวรรค์ กล่าวกันว่าพระยาแก้วสร้างสถูปเจดีย์นี้ขึ้นมา เพื่อบรรจุอัฐิของพระยารามราชท้ายน้ำ ผู้

ครองเมืองนครศรีธรรมราชที่ดาบกลางศึกโจรสลัด เมื่อ พ.ศ. 2181 นอกจากนี้ ภายในวิหารยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นอีกหลายองค์ แต่เดิมวิหารธรรมศาลานี้ เคยใช้เป็นสาขาหอสมุดแห่งชาติจังหวัดนครศรีธรรมราชชั่วคราว ต่อมาได้ย้ายหอสมุดดังกล่าวไปที่วิหารทับเกษตร

ศาสนสถานสำคัญที่หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวในลำดับต่อไป คือ พระวิหารหลวง ที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะถือกันว่าเป็นของกลางที่พระพุทธรูปทุกหนทุกแห่ง มีสิทธิ์ใช้ร่วมกัน ในสมัยแรกพระสงฆ์ไม่ได้จำพรรษาที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แต่จำพรรษาที่วัดอื่น ๆ ซึ่งอยู่รอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะต้องการให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นของส่วนกลางจริง ๆ ดังนั้นวิหารซึ่งมีมาแต่เดิมและใช้ประกอบพิธีสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชร่วมกันเรียกกันว่า “วิหารหลวง” ต่อมาได้มีการ ดัดแปลงวิหารหลวงเป็นอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ผู้คนก็ยังเรียกพระวิหารหลวงอยู่เช่นเดิม หากได้เรียกพระอุโบสถไม่ พระวิหารหลวงอยู่ทางด้านใต้ของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช อยู่นอกเขตพระระเบียงคด การก่อสร้างการวางเสายึดแบบที่นิยมกันในสมัยอยุธยา คือ ให้ปลายเสาเอนรวบเข้าหากัน ทำให้ดูสวยงามอ่อนช้อย หน้าบันด้านหน้าของพระวิหารหลวงแกะสลักไม้เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เป็นภาพแกะสลักที่มีความวิจิตรงดงามเป็นอย่างยิ่ง ส่วนหน้าบันด้านหลังแกะสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เพดานพระวิหารนั้นเขียนลายปิดทอง มีลายดาราเป็นแฉก พระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานในวิหารนี้ชื่อว่า “พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง เป็นพระพุทธรูปที่สร้างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น หน้าพระประธานมีพระพุทธรูปสาวกทางด้านขวาและซ้าย คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปประทับยืนอีกหลายองค์ หลังคาพระวิหารหลวงมีช่อฟ้าและใบระกาอย่างอุโบสถโดยทั่วไป ตามปกติแล้วพระวิหารหลวงใช้เป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรม ประกอบพระราชพิธี ประกอบพิธีสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชประจำปี และใช้ประกอบพิธีทางศาสนาของเมืองนครศรีธรรมราชมาแต่ครั้งโบราณอีกด้วย วิหารหลวงนับเป็นวิหารที่งดงามมาก ฝีมือในการสร้างแสดงออกถึงความเจริญทางศิลปะและเชิงช่างเป็นอย่างดี ควรค่าแก่การอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง ลำดับต่อไป คือ สถูปเจดีย์รอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชถัดเข้าไปจากพระระเบียงวิหารคด มีสถูปเจดีย์ขนาดต่าง ๆ เรียงรายรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ดูราวกับว่าผู้สร้างมีเจตนาที่จะทำให้เป็นบริวารของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ปัจจุบันได้มีผู้นำอิฐของวงศ์ตระกูลไปบรรจุไว้ที่ฐานของสถูปเจดีย์เหล่านี้แทบทุกองค์ สถูปเจดีย์เหล่านี้เป็นศิลปะราวสมัยอยุธยาตอนปลายหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมีอยู่ทั้งสิ้น 185 องค์ ลำดับต่อไป คือ วิหารโพธิ์พระเดิม อยู่ทางตอนสุดของอาณาเขตของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารทางด้านทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นวัดที่สร้างหลังวัดพระ

มหาธาตุวรมหาวิหารไม่นานนัก เรียกว่า "วัดพระเดิม" ภายในวัดนี้มีวิหารแบบเดียวกันกับวิหารโพธิ์ลังกา ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทุกประการ ทั้งพระพุทธรูปและคันโพธิ์และเชื่อว่าเป็นคันโพธิ์ที่น่าจะอัญเชิญมาจากลังกาสู่ประเทศไทย สมัยเดียวกับคันพระศรีมหาโพธิ์ที่วิหารโพธิ์ลังกา ปัจจุบันนี้วัดพระเดิมได้ยุบรวมเข้ากับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและได้สร้างกุฏิของพระภิกษุวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไว้ในบริเวณที่เป็นวัดพระเดิมมาแต่โบราณ ลำดับต่อไป คือ พระพุทธรูปปางจำลองประดิษฐานในมณฑปบนเนินสูง อยู่ทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชภายนอกวิหารคด พระพุทธรูปนี้เป็นแผ่นหินสลักพระพุทธรูปปางจำลอง หินที่นำมาแกะพระพุทธรูป แต่เดิมเป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) สร้างเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2450 ผู้สร้างคือพระรัตนธัชมุนี (รตนธเถร-ม่วงเปรียญ) เมื่อครั้งที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระสิริธรรมมุนี โดยร่วมกับพระครูกาแก้ว (สี) และพระยาธรรมาภัย (ถนอม บุญยเกตุ) สมัยที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ลำดับต่อไป คือ ศาลาศรีพุทธิสาร สร้างทางด้านทิศใต้ของพระวิหารหลวง ติดกับถนนหลังวัดพระมหาธาตุ เมื่อ พ.ศ. 2506 ผู้สร้าง คือ พระพุทธิสาร เถร (สุค สุวทณโน) ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ศาลาหลังนี้สร้างเพื่อใช้เป็นที่พักของพระสงฆ์ อาคันตุกะ และพุทธศาสนิกชนที่มาสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช สร้างเป็นอาคาร 2 ชั้น ขนาดกว้าง 11 เมตร ยาว 18 เมตร ต่อมาทางด้านหน้า 4 เมตร มีห้องพัก 30 ห้อง หลังคาเป็นแบบทรงไทย ลำดับต่อไป คือ พระศรีมหาโพธิ์ อยู่ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเป็นคันพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากพุทธคยา ประเทศอินเดียอย่างแท้จริง โดยมีประวัติความเป็นมาว่า เมื่อ พ.ศ. 2483 รัฐบาลไทยได้ส่งคณะทูตพิเศษคณะหนึ่ง เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศเครือจักรภพอังกฤษในเอเชีย ครั้นถึงประเทศอินเดียคณะทูตได้ขอพระบรมสารีริกธาตุจากรัฐบาลอินเดีย นำมาประดิษฐานไว้ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร และได้ขอให้รัฐบาลอินเดียดอนกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา อันเป็นคันที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งตรัสรู้มารวม 5 กิ่ง นำมาปลูกที่วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน 2 กิ่ง วัดพระมหาธาตุพนม จังหวัดนครพนม 1 กิ่ง วัดพระมหาธาตุคอกสุมเทพ จังหวัดเชียงใหม่ 1 กิ่ง และที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ปลูกเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2486 ผู้นำมาปลูกไว้ คือ สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ดิสสมหาเถร-ฮ้วน) วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร ลำดับต่อไป คือ ประดู่เขยราช ประดู่ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทางด้านหน้านั้นมีอยู่ 3 ประดู่ ประดู่กลางที่ตรงกับวิหารธรรมศาลา เรียกว่า ประดู่เขยราช เหตุที่เรียกประดู่เขยราชเพราะเมื่อ พ.ศ. 2452 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสนครศรีธรรมราช และเสด็จวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วย ในการเสด็จคราวนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างประดู่กลางของวัดพระ

มหาธาตุรวมหาวิหารเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน เป็นซุ้มประตูขนาดใหญ่ มีลายปูนปั้นประดับ จารึกปีที่สร้าง คือ ร.ศ. 128 มีซุ้มทิศด้วย ยอดของซุ้มประตูเป็นแบบพระมหามกุฏ และพระราชทานนามว่า ประตูเขาวราช ต่อมาก็มีการสร้างซุ้มประตูที่เหลืออีก 2 ประตู ในสมัยต่อมา

นอกจากที่กล่าวมา หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวถึง วัดเสมาเมือง วัดเขาขุนพนม วัดท่าโพธิ์วัดวิหาร หอพระพุทธรูปสี่องค์ พระเจดีย์ยักษ์ กรุพระเครื่องเมืองนคร สุานพระสมณโบสถ์พราหมณ์ หอพระอิศวร หอพระนารายณ์ มัสยิด ดำเนินพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และกล่าวถึงด้านโบราณสถานโบราณวัตถุทางประวัติศาสตร์ ดังนี้ คือ เมืองพระเวียง ศิลาจารึกของเมืองนคร กำแพงเมือง สระล้างดาบศรีปราชญ์ ศาลาโกหก เก่งจีนวัดแจ้ง เก่งจีนวัดประตู แหล่งน้ำอภิเชกของเมืองนคร เงินตราในเมืองนคร รวมทั้งได้กล่าวถึงด้านสถานที่สำคัญและสถานที่ท่องเที่ยวของเมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่ ศาลากลางจังหวัด ถ้ำยวชิราวุธ อนุสาวรีย์วีระไทย หน่วยศิลปากรที่ 8 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สยามกีฬาศาตถะการโกศล โรงเรียนเบญจมราชูทิศ โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช วิทยาลัยเทคโนโลยี (เกษตร) วิทยาลัยอาชีวศึกษา วิทยาเขต 3 ค่ายศรีนครินทรา สนามหน้าเมือง น้ำตกพระเมโลก น้ำตกกะโรม น้ำตกโยง น้ำตกขุนทะเล น้ำตกกล้าเหลน น้ำตกไม้ปึก น้ำตกท่าหา น้ำตกสอยดาว น้ำตกท่าแพ น้ำตกวังลุง น้ำตกในเขียว หาดหินงาม หาดขนอม หาดสระบัว ถ้ำตลอด แหลมตะลุมพุก เหล่านี้เป็นต้น

ต่อมาได้ปรากฏเรื่องราวของวัดพระมหาธาตุรวมหาวิหารในหนังสือ “รัตนธัมมโนอุสรณ์” โดยมีบทความเรื่อง ดำเนินเมืองนครศรีธรรมราช และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุรวมหาวิหาร ซึ่งจะเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุรวมหาวิหารมากขึ้นไปอีก^๑

ในปี พ.ศ. 2544 ปรีชา นุ่นสุข ได้วิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย”^๒ ซึ่งมีส่วนที่กล่าวถึงรูปแบบทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช โดยได้สันนิษฐานว่าจากรูปแบบทางศิลปะและหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ แสดงให้เห็นว่า สถาปณณ์นี้คงจะไม่ได้สร้างขึ้นครอบสถูปองค์เดิมอย่างทีกล่าวกันมา รวมทั้งได้กล่าวถึงตำนานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วย ในส่วนของตำนานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ได้กล่าวไว้ดังนี้ คือ เริ่มด้วยการกล่าวถึงเมืองเมืองหนึ่งซึ่งมีชื่อว่าทนต์บุรี เจ้าเมืองชื่อท้าวโกสึหาราช มเหสีชื่อนางมหาเทวี มีพระราชบุตรผู้พี่ชื่อนางเหมชาลา ชายชื่อเจ้าทนต์กุมาร

^๑ วัดพระมหาธาตุรวมหาวิหาร, รัตนธัมมโนอุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมมณี (คนธำภรณ์เถร) (นครศรีธรรมราช : วัดพระมหาธาตุรวมหาวิหาร, 2523), หน้า (1) – 272.

^๒ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2544), หน้า 1-520.

และยังมีเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อว่า ชนทบุรี ตั้งอยู่ทางฝ่ายทักษิณ เจ้าเมืองชื่อท้าวอังกุสราชน มเหสีชื่อ จันทเทวี ท้าวอังกุสราชมารบเพื่อชิงพระทันตธาตุจากท้าวโกสีหราช ท้าวโกสีหราชขาดหัวข้างเสีย เมืองแก่ข้าศึก นางเหมชาลา กับเจ้าทนต์กุมารรับเอาพระทันตธาตุลงเรือสำเภามาถึงลγκα เกิดลมร้าย เรือสำเภาแตก ทั้งสองพี่น้องถูกซัดขึ้นที่หาดทรายแก้วทะเลรอบ เอาพระธาตุฝังไว้ที่หาดทราย แล้ว ซ่อนกายอยู่ในที่ลับ มีพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อพระมหาเถรพรหมเทพ มาโดยนภากาศ เห็นรัศมีพระ ธาตุโชติช่วงขึ้น จึงลงมานมัสการ สองพี่น้องได้เล่าความแก่พระมหาเถร พระมหาเถรทำนายว่าใน หาดทรายทะเลรอบนี้ภายหน้าจะมีพระยาองค์หนึ่ง ชื่อพญาศรีธรรมโศกราชจะมาตั้งเป็นเมืองใหญ่ แล้วจะก่อพระมหาธาตุสูง 37 วา รวมทั้งส่งสองพี่น้องว่าหากมีทุกข์ใด ๆ ให้รำลึกถึงท่าน แล้วกลับไป สองพี่น้องพาพระธาตุไป ครั้นถึงท่าเมืองครั้งได้โดยสารสำเภามา ถึงกลางทะเลเกิดอัศจรรย์ สำเภาไปไม่ได้ ชาวสำเภาเห็นว่าทั้งสองเดินทางมาถึงเกิดอัศจรรย์ จึงคิดจะฆ่าทั้งสองพี่น้อง สองพี่น้อง จึงรำลึกถึงพระมหาเถร พระมหาเถรนิมิตกายเป็นครุฑขนาดใหญ่มา แล้วได้บอกแก่ชาวสำเภา ว่าพญานาคพาบริวารมานมัสการพระธาตุ จึงเกิดอัศจรรย์ แล้วกลับไป นายสำเภาใช้ใบเดินทางไป จนถึงลγκαทวีป เจ้าลγκαรับพระธาตุขึ้นไว้บนปราสาท แล้วให้สำเภาไปส่งสองพี่น้องตามที่ ประารถที่ทนต์บุรี โดยทรงมีพระราชสารกำชับมิให้เจ้าเมืองทำร้ายสองพี่น้อง ไม่อย่างนั้นจะเกิด ศึกลับลγκα แล้วให้มหาพราหมณ์พาพระบรมธาตุทะนุถนอมหนึ่งมาฝังที่ที่ทั้งสองพี่น้องเคยซ่อน พระทันตธาตุไว้ มหาพราหมณ์กับสองพี่น้องลงสำเภามาถึงหาดทรายแก้ว มหาพราหมณ์แบ่ง พระธาตุเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่หมอบแก้วแล้วใส่แม่ขันทองขึ้นฝังที่รอยที่เจ้าสองพี่น้องฝัง พระธาตุแต่ก่อน ก่อเจดีย์สวมไว้ แล้วผูกภาพนตร์ไว้รักษา ส่วนพระธาตุอีกส่วนหนึ่งมหาพราหมณ์ พาไปเมืองทนต์บุรี และมีเมืองเมืองหนึ่งชื่อเมืองหงสาวดี เป็นเมืองใหญ่ มีพระพุทธรูปและศาสนสถานในพุทธศาสนามากมาย เจ้าเมืองชื่อพระยาศรีธรรมโศกราช มีมเหสีชื่อสังขเทวี มีบุตรชาย สองคนคนหนึ่งชื่อท้าวเจตราช อีกคนหนึ่งคือ เจ้าพงศ์กษัตริย์ อยู่มาเกิดไข้ยูลมหายักษ์มาทำ อันตรายคนตายเป็นจำนวนมาก พระยาจึงพาญาติวงศ์ลงสำเภาใช้ใบมาตั้งอยู่ริมทะเล พราณโล่นื้อ มาริมทะเล คนหนึ่งชื่อ พรหมสุริยะ มาถึงหาดทรายทะเลรอบ พบแก้วดวงหนึ่ง นำไปถวายพระยา พระยาให้บาถามาดูสถานที่เขียนแผนที่ แล้วจัดส่งคนและบาตรลงสำเภาพาแผนที่ไปถวายเจ้าเมือง ลังกา เจ้าเมืองลังกาทราบว่ามีพระสงฆ์ในที่นั้น จึงให้นิมนต์พระพุทธาน์เถรไป พระยาศรีธรรม โศกราชศรัทธาในการกุศล เกือบกล่อมให้คนที่อยู่ดงป่าเข้ามาประชุมกัน แล้วปรึกษากันว่าจะตั้ง เมืองหาดทราย แล้วจะก่อพระเจดีย์และพระพุทธรูปไว้ เกิดไข้ยูลมคนล้มตายมาก พระยาย้ายไป กระหม่อมโคก ณ หาดทรายทะเลรอบนั้น เมื่อศักราชได้ 1098 ปี พระยาได้สร้างเมือง นครศรีธรรมราชมหานครที่หาดทรายทะเลรอบแล้วก่ออิฐปูนก่อพระธาตุ ครั้นนั้นพระสืหังกล่อง ทะเลมาแต่เมืองลังกา มาถึงเกาะปีนัง แล้วฟันมาถึงหาดทรายแก้วที่จะก่อพระธาตุนั้น ครั้นนี้มีพระยา

ธรรมาโคกราชองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าเมืองมัทมประเทศ มีมเหสีชื่อนางสันทมิตรา ให้นักเทศน์ถือพระราชสารถึงพระยาศรีธรรมโคกราช ในพระราชสารนั้นว่า พระยาธรรมาโคกราชได้ก่อพระมหาธาตุได้ 84,000 องค์ แต่ยังไม่ได้พระบรมธาตุไปบรรจุ ทราบว่าพระยาศรีธรรมาโคกราชก่อพระมหาธาตุสูง 37 วา แล้วยกพระบรมธาตุขึ้นบรรจุพระบรมธาตุ แต่เมืองมัทมประเทศ พระธาตุ 84,000 องค์ ยังหาพระบรมธาตุไปบรรจุไม่ได้ จะขอแบ่งพระธาตุไปบรรจุ พระยาให้นักเทศน์สอนสวดมนต์ให้พระตามที่นักเทศน์เรียนมาแก่บาอู แล้วป่าวประกาศทั่วเมือง มีผู้เฒ่าคนหนึ่งบอกว่า ขณะยังเล็กพ่อได้นำดอกไม้ไปถวายตรงนั้น พระยาจึงให้ขุดลงไปในที่นั้น จึงพบพระเจดีย์ มีภาพย่นครรักษาอยู่ จะเอามาไม่ได้ พระยาจึงประกาศหาผู้สามารถแก้ภาพย่นครได้ ในครั้งนั้นนายจันท์ บิดาเคยไปเรียนศิลปวิทยาที่เมืองโรมพิไลย เมื่อได้มาก็กลับมาโดยสักไว้ที่ขา อักษรนั้นนายจันท์ได้เขียนไว้ นายจันท์จึงแก้ภาพย่นคร ร่อนไปถึงพระอินทร์ จึงให้พระวิศณุกรรมมายกพระธาตุ พระยาจึงแบ่งให้เมืองมัทมประเทศตามที่ขอมา พระวิศณุกรรมช่วยสร้างพระธาตุ บรรจุพระบรมธาตุ นั้นไว้ แล้วตั้งเมืองสิบสองนักษัตรขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช โดยได้กล่าวถึงแต่ละเมืองไว้อย่างละเอียด เมืองทั้งหมดนี้มาช่วยทำอุปัฏฐากก่อพระมหาธาตุ แต่ทำไม่เสร็จ เกิดไข้ห่าขึ้น พระยาลงสำเภาหนี ไปถึงกลางทะเลคนตายสิ้น เมืองร้างลง เมื่อศักราชได้ 1196 ปี มีพระยาองค์หนึ่งชื่อ พระยาศรีไสยณรงค์ มาแต่ฝ่ายตะวันตก มเหสีชื่อนางจันทาเทวี น้องชายชื่อเจ้าธรรมกระษัตริย์ ได้เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พระสืบทอดมาประทับณพระธาตุ แล้วอยู่ 7 วันก็จากเมืองนครไปเชียงใหม่ พระยาศรีไสยณรงค์ถึงแก่กรรม ท้าวธรรมกระษัตริย์ได้เป็นเจ้าเมืองนั้น เมื่อศักราชได้ 1198 ท้าวธรรมกระษัตริย์ถึงแก่กรรม มีพระยาองค์หนึ่งชื่อท้าวศรีธรรมาโคกราช เจ้าเมืองอินทปัตถุรีย์ น้องชายชื่อท้าวจันทกานูและท้าวพงษ์สุรา พาไพร่พลหนีไข้ห่าคันคันมาราว 8-9 ปี มาถึงหาดทรายแก้ว พบพรมสุริยะทำไร่อยู่ และนายเทียนบัณฑิตเป็นนักบวช พระยาดังลงที่นั่น ทำนาไร่ ทำอุปัฏฐากก่อกำแพงเมืองโดยรอบ ก่อพระมหาธาตุตามที่พระยาศรีธรรมาโคกราชทำไว้แต่ก่อน กล่าวถึงผขาวอริยพงษ์อยู่เมืองหงสาวดี พาพระบดไปถวายพระบาทในเมืองลังกา ถูกพายุเรือแตกถูกซัดขึ้นที่ปากพนัง พระยาให้ผขาวไปนิมนต์พระเถระมาจากหงสาวดีสองรูป คือ มหาปเรียนทศศรีและมหาเถรสังจานุเทพ ทั้งสองรูปทำพระธาตุเสร็จ พระยาให้แต่งสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกามาเสกพระมหาธาตุ พระยาให้เมืองขึ้น 12 นักษัตรมาทำบุญฉลองพระธาตุ รู้ไปถึงบิดาท้าวอุทองเจ้ากรุงศรีอยุธยา ท้าวอุทองได้ยกพลมาตั้งริมแม่น้ำ มีพระราชสารถึงพระยา พระยาก็กยกพลไป ทัพหน้าสองฝ่ายรบกัน ไพร่พลเกิดล้มตายมาก พระยาได้ครีครองถึงบุญที่เคยทำมามากมาย การทำศึกให้คนตายเป็นเวร จึงขอเป็นไมตรีกับท้าวอุทอง พระยาดังแก่กรรมเมื่อศักราช 1200 ปี พระยาจันทกานูเป็นเจ้าเมือง พระยาพงษ์สุราเป็นพระยาจันทกานู ตั้งฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุเป็นเมืองพระเวียง ต่อมาท้าวศรีธรรมาโคกราชถึงแก่กรรม พระยาจันทกานูเป็นเจ้าเมือง เมืองชวาทกพลมาทางเรือ แต่รบ

เอาเมืองไม่ได้ ส่วนพระมหาเถรสังฆานูเทพจากนครป่าหมากมาขอที่ตั้งอาราม ชื่อวัดศพนคร ต่อมา
 ไปสร้างวัดหัวทายน ในบ้านพะเดียนเกิดเด็กที่กล้าหาญชื่อพังการ พระยาเอนเด็กเป็นบุตร ชาว
 ยกทัพเรือมารบ พระยาให้พังการเป็นทหารออกรบ พังการฆ่าพวกชวามากมายจนหนีไปหมด
 พระยาจึงแบ่งเมืองให้พังการ พระยาถึงแก่กรรม เกิดไข้ทำ ผู้คนหนีไปอยู่ในภูเขา เมืองร้างอยู่นาน
 ลำดับต่อมาได้กล่าวถึงบุคคลสำคัญจากเมืองต่าง ๆ ที่ได้ค้นพบเจดีย์เดิมเป็นระยะ ๆ จนเรื่องนี้ทราบ
 ถึงพระเจ้าอยู่หัวในกรุงศรีอยุธยา จึงให้หมื่นดัดแปรนทศศรีชาวหงสาวดีออกไปแต่งพระบรมธาตุ
 โดยพระสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ มาช่วยกัน เมื่อศักราชได้ 1815 ปี มีพระบรมราชโองการให้นายศรีทนต์
 ลูกชายของขุนอินทราแห่งเมืองลานตากินเมืองนครศรีธรรมราช ให้มีการบูรณะพระมหาธาตุ ให้
 ญาติโยมพระสงฆ์เป็นตระกูลข้าพระ ทำระเบียงล้อมพระธาตุและกำแพงล้อมพระระเบียง มีการ
 กัลปนาที่ดินสำหรับอารามเมื่อมหาศักราช 1550 ปี โดยมีการระบุนายละเอียดของที่ดินเหล่านั้นไว้
 อย่างชัดเจน ศักราช 1861 ให้ข้าหลวงออกมาเป็นศรีมหาราชา ได้บูรณะศาสนสถานหลายแห่ง
 ศักราช 1919 ให้หลวงศรีวรวงษ์มาเป็นเจ้าเมือง มีการทำวิหารและก่อพระพุทธรูป มีการถวายข้า
 พระ มีการอุทิศถวายที่นา ต่อมาหลวงพิเรนทรเทพมาเป็นเจ้าเมือง สึกอารยภคินเมือง เมื่อศักราช
 2039 ให้พระยาพลเทพมาเป็นเจ้าเมือง ทำกำแพง เมื่อศักราช 2141 ให้พระยาศรีธรรมราชเคชะมา
 เป็นเจ้าเมือง อุชงคนะให้ลักปหม่าหนาเป็นแม่ทัพเรือมารบ เมื่อศักราช 2144 ให้พระรามราชท้ายน้ำ
 มาเป็นเจ้าเมือง ให้ชุดด้านตะวันออก ตั้งแต่ลำน้ำท่าวังมาออกลำน้ำฝ่ายทักษิณ เมื่อศักราช 2171 สึกอุ
 ชงคนะยกมา มีการตั้งค่ายคูทางเหนือ ข้างศึกเผาวัดท่าโพธิ์ พระยาถึงแก่กรรม เมื่อศักราช 2197 ให้
 พระยาบริบาลพลราช เจ้าเมืองตะนาวศรีมาเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เสด็จไชยยกยัทธิบริบาล
 พาหุเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ผลงานการวิจัยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ในพัฒนาการอันยาวนานของประวัติศาสตร์พุทธ
 ศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยนั้น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระ
 มหาธาตุวรมหาวิหารได้มีบทบาทอย่างโดดเด่น โดยเฉพาะในช่วงเวลาดั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17-
 18 เป็นต้นมา โดยได้ดำรงอยู่ในฐานะของศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมอีกหลาย
 สาขาของคาบสมุทรแห่งนี้ และบทบาทดังกล่าวได้ดำรงอยู่อย่างสืบเนื่องและมีการสืบทอดมาตราบ
 จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ศาสนสถานแห่งนี้จึงเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญมากที่สุดของคาบสมุทร
 แห่งนี้อย่างต่อเนื่องกันมาทุกสมัย

ในขณะเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2544 ปรีชา นุ่นสุข ได้เขียนวิทยานิพนธ์ เพื่อเสนอต่อภาค
 วิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “ประวัติศาสตร์

นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19”⁴ มีเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ดังนี้ ในช่วงที่พระพุทธศาสนา นิกายลังกาวงศ์ได้ รุ่งโรจน์ขึ้นในดินแดนแห่งนี้ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 นั้น เป็นช่วงที่รัฐตามพหุพลังกำลังคลี่คลายไปสู่ชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่ง คือ “ศรีธรรมราช” หรือ “นครศรีธรรมราช” และมีราชวงศ์สำคัญคือ ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่ได้สถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ โดยยังคงใช้ “สภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์” ของหาดทรายแก้วเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกันกับที่ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกายได้เคยใช้มาก่อนหน้านี้ รวมทั้งได้มีการสถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ขึ้นในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับที่เทวาลัยที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดตั้งอยู่อีกด้วย นอกจากจะสร้างศูนย์รวมแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ ดังกล่าวขึ้นแล้ว ราชวงศ์นี้ยังได้สถาปนาระบบเมืองขึ้น 12 นครขึ้นมาด้วย โดยเมืองขึ้นเหล่านี้ตั้งอยู่รายล้อมศูนย์กลาง คือ เมืองนครศรีธรรมราช ในทำนองเดียวกันกับการสถาปนาระบบกลุ่ม มณฑลในระบกก่อนหน้านี้ โดยเมืองดังกล่าว ได้แก่ ปะทิวเมืองสาบถือตราหนู ฉลูเมืองตานีถือตราวัว ขาลเมืองกะตันตันถือตราเสือ เกาะเมืองปะหังถือตรากระต่าย มะโรงเมืองไทรถือตรางูใหญ่ มะเส็งเมืองพัทลุงถือตรางูเล็ก มะเมียวเมืองตรังถือตราม้า มะแมเมืองชุมพรถือตราแพะ วอกเมืองปันไทยสมอถือตราวานร ระกาเมืองสะอูเลาถือตราไก่ จอมเมืองตะกั่วถืองกลางถือตราสุนัข กุนเมืองกระถือตราสุกร โดยเมืองเหล่านี้มีหน้าที่สำคัญ คือ การสร้างและทำนุบำรุงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เอกสารโบราณประเภทตำนานประวัติศาสตร์ที่ค้นพบเป็นจำนวนมากได้แสดงให้เห็นว่า เมืองเหล่านี้ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและศาสนสถานอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง การทำนุบำรุงรักษาศาสนสถานเหล่านั้น การแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดี ต่อราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช และการเข้าร่วมในพิธีกรรมที่สำคัญในเทศกาลที่สำคัญของราชวงศ์และพุทธศาสนา จึงส่งผลให้ระบบความเชื่อและศิลปกรรมที่สำคัญของนิกายลังกาวงศ์แพร่กระจายและถ่ายทอดไปยังเมืองต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว หลายเมืองยังคงปรากฏสัญลักษณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ คือ สถูปทรงลังกา ซึ่งเป็นสถูปที่ได้มีการถ่ายแบบมาจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พร้อมกับการสร้างตำนานเกี่ยวกับสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เพื่อให้สถานที่เหล่านั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ โดยตำนานนั้นได้ผูกให้สถานที่เหล่านั้นไปร้อยรัดกันเข้าอย่างแนบแน่นกับเรื่องราวของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐ

⁴ ปรีชา นุ่นสุข, “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยใน พุทธศตวรรษที่ 11-19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 1 - 598.

ส่วนฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช”⁵ ต่อมหาวิทยาลัยทักษิณ และจากการศึกษามีข้อสรุปดังนี้ บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ผลจากการศึกษาผู้วิจัยมีความเห็นว่าบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่มีต่อสังคมมากที่สุด คือ บทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และบทบาทด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ บทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหน้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้รับความศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น เป็นผลมาจากการดำเนินงานต่าง ๆ ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผลดังนี้ การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสคราช มีความสำคัญต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นสถานศึกษาเพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และความเป็นผู้นำที่ดี ส่งผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อสังคม และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้มากขึ้น และการดำเนินงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยพระธรรมทูตเป็นการดำเนินงานเพื่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยตรง พระธรรมทูตต้องมีความสามารถในการแสดงธรรมเทศนา เข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน คิดหาแนวทางแก้ไขอย่างมีสติ และพระธรรมทูตจะต้องเป็นสื่อกลาง ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเพื่อความสงบสุขในสังคม และบทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีบทบาทสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมาก เนื่องจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นที่ประดิษฐานศาสนสถานและศาสนวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อยู่บ้านคูเมืองของนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยการจัดประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนาดังรายละเอียดดังนี้ การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย เริ่มจากการสร้าง การบูรณะซ่อมแซม และการดูแลรักษา เช่น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นต้น เป็นศาสนสถานที่สำคัญ ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พุทธศาสนิกชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จึงทำให้เกิดการอนุรักษ์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชน ในการศึกษาความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และรูปแบบของศิลปกรรมไทย และเพื่อแสดงถึงรากฐานของพระพุทธศาสนาที่คงอยู่ในสังคมไทย และการอนุรักษ์ประเพณีและพิธีกรรม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้จัดงานประเพณีและพิธีกรรมต่อเนื่องกันเป็นประจำทุกปี เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุและประเพณีวันสารท

⁵ ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ. “ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544), หน้า 1 – 206.

เดือนสิบ เป็นต้น โดยมีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมงานประเพณีเป็นจำนวนมาก แสดงถึงความศรัทธาที่มีต่อวัดแห่งนี้อย่างไม่เสื่อมคลาย อีกทั้งได้สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน จากการเข้าร่วมงานประเพณีดังกล่าว และผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่มีผลกระทบมากที่สุด คือผลกระทบจากบทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ และผลกระทบด้านการท่องเที่ยว ด้วยเหตุผลดังนี้ ผลกระทบด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่มีผลกระทบมากที่สุดน่าจะมาจากด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์ ด้วยเหตุผลดังนี้ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้ส่งพระธรรมทูตที่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรมเทศนาให้แก่พุทธศาสนิกชน จึงเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสามารถลดความห่างเหินระหว่างวัดและชุมชน และด้านการส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์ โดยการจัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชโคกกราช ทำให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาหลักสูตรพระปริยัติธรรมไปจนถึงการศึกษาของสงฆ์ในระดับอุดมศึกษา จึงเป็นการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้เรียนสามารถเลือกศึกษาตามความสนใจของตนเอง สำหรับผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลจากการศึกษาผู้วิจัยมีความเห็นว่าผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่มีผลกระทบด้านเศรษฐกิจมากที่สุด คือ ทำให้เกิดธุรกิจร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและผลกระทบด้านเศรษฐกิจรองลงมา คือ ทำให้เกิดอาชีพของคนในท้องถิ่น ด้วยเหตุผลดังนี้ คือ ทำให้เกิดธุรกิจร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง ทั้งนี้ สืบเนื่องจากความเชื่อที่ประชาชนมีต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและความงดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ภายในวัด ทำให้ประชาชนนิยมเยี่ยมชมวัดแห่งนี้ ซึ่งในแต่ละวันจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางมา โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลงานประเพณี เพื่อนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เมื่อเดินทางกลับจึงนิยมซื้อสินค้าพื้นเมืองจากร้านค้าภายในวัดไว้เป็นที่ระลึก จึงทำให้มีผลต่อการสร้างอาชีพให้แก่คนในท้องถิ่น เช่น การผลิตสินค้าหัตถกรรม เป็นต้น ส่วนผลกระทบด้านการท่องเที่ยว ผู้วิจัยเห็นว่าผลกระทบของวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร ที่มีผลกระทบด้านการท่องเที่ยวมากที่สุด คือทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานด้วยเหตุผลดังนี้ คือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีศาสนสถานต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ เช่น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พระวิหารหลวง วิหารพระทรงม้า วิหารเขียน และวิหารโพธิ์ลังกา เป็นต้น โดยเฉพาะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งมีความสวยงาม เป็นที่เคารพบูชาของผู้คนจากทั่วสารทิศ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวมากมายที่เข้ามาชม

2. เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ในปี พ.ศ. 2527 ในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้มีการจัดการสัมมนาการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช ในหัวข้อ “ทำอย่างไรจะให้นครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวภายใน 3 ปี”⁶ มีจุดหมายของการสัมมนาเพื่อให้มีนักท่องเที่ยวเข้าสู่จังหวัดนครศรีธรรมราช ให้มีจำนวนมากขึ้น โดยเร่งด่วน โดยมีผู้เกี่ยวข้องเข้าสัมมนาเป็นจำนวนมาก โดยมีวิทยากรที่สำคัญ คือ นายบัญญัติ บรรทัดฐาน รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายเอกสิทธิ์ ประศาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช พันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นายเสรี วังสไพจิตร รองผู้ว่าการ ททท. ฝ่ายวางแผนและพัฒนา นายธรรมศักดิ์ โรจนสุนทร ผู้อำนวยการฝ่ายวางแผนโครงการและพัฒนา ททท. นายภราเดช พัทธวิเชียร หัวหน้ากองพัฒนาการท่องเที่ยว ททท. นางสาวนวลตา เดชะโกสยะ ผู้อำนวยการฝ่ายส่งเสริมการตลาด ททท. นายอมรศักดิ์ พิมลมนมัย ผู้อำนวยการกองเผยแพร่การตลาด ททท. นายไชยวัฒน์ เหลืองอมรเลิศ นางสุจิตรา มงคลกิติ นายชนวัฒน์ ลีละพันธ์ โดยสรุปใจความสำคัญในการสัมมนาได้ว่า จังหวัดนครศรีธรรมราชมีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย และมีทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา รวมไปถึงแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากมาย แต่การท่องเที่ยวของจังหวัดนครศรีธรรมราช ไม่เพียงพอเท่าที่ควร จึงสมควรได้รับการพิจารณาดำเนินการทางด้านการปรับปรุงและพัฒนา โดยดำเนินการทางด้านการปรับปรุงและพัฒนาทรัพยากรทางการท่องเที่ยว และเสริมกำลังทางด้านการกิจกรรมการตลาด เพื่อสนับสนุนให้จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวโดยเร่งด่วน

ในการสัมมนาดังกล่าว มีช่วงที่กล่าวถึงสิ่งที่ควรปรับปรุงเพื่อให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ขึ้น เช่น ในส่วนพิพิธภัณฑ์สถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น ไม่มีการจัดระบบ ไม่ได้สื่อความหมาย ไม่ได้มีการให้คนเข้าใจเป็นเรื่องราว วางเหมือนเป็นห้องเก็บของ ควรจะมีการหยิบแต่ละชิ้นขึ้นมา มีการสื่อความหมาย มีการชี้ถึงประวัติความเป็นมา มีการสนับสนุนด้วยรูปภาพ ด้วยเรื่องราว มีเสียงประกอบ มีการให้แสงที่ถูกต้อง ต้องถ่ายทอดไปยังนักท่องเที่ยว ให้เกิดความสนใจ ส่วนในด้านสถานที่นั้น ต้องปรับปรุงภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในวิหารคดยังมีวิหารต่างๆ ที่สามารถจะจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปชมและมี

⁶ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สัมมนาพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำอย่างไรจะให้นครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวภายใน 3 ปี ณ โรงแรมไทยโอเตล จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ 1 - 2 กันยายน 2527. (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2527), หน้า 1 -

ความสำคัญอยู่มากมาย เช่น พระวิหารสามจอม พระวิหารพระแอ๊ด เป็นต้น ส่วนต้นไม้ในวัด ต้นไม้ รกร้าง ไม่มีการปลูกสางกิ่งสางก้านกันเลย ปล้องกันกรุงรัง ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช ต้นไม้ต่าง ๆ ก็ยังไม่ค่อยดูแลกันเท่าที่ควร ปลูกกันตามยถากรรม คือ มีต้นอะไรดี ก็ปลูกกันไป จริง ๆ แล้วต้องจัดสวนให้สอดคล้องกับโบราณสถาน ส่วนผังบริเวณของเดิมนั้น ปะปนกัน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารสร้างกันมาซ้ำซ้อนหลายยุคสมัย เพราะ ว่าเป็นปูชนียสถานที่เป็นที่นับถือกันมา อีกส่วนหนึ่งเป็นการที่คนสมัยปัจจุบันนี้กว่าคนโบราณทำ ผิด ก็เลยไปเที่ยวตัดแปลงแก้ไข เป็นต้นว่า คิดประตูเหล็กยึด ซึ่งน่าจะอยู่ตามร้านขายของชำเข้าไป ส่วนร้านขายอาหารเครื่องดื่ม ซึ่งไม่น่าจะอยู่ในบริเวณสังฆาวาสของวัด บดบังมุมมองกันสาธิต ก็ไม่ เหมาะที่จะใช้เป็นวัสดุ สิ่งเหล่านี้เป็นต้น ที่เป็นปัญหาใหญ่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแห่งนี้

นับตั้งแต่ระยะเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา ได้มีความพยายามที่จะพัฒนาศักยภาพทางการ ท่องเที่ยวของนครศรีธรรมราชมาอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกันได้มีความพยายามที่จะฟื้นฟูโบราณ สถานที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในนครศรีธรรมราช เพื่อใช้เป็นทรัพยากรที่สำคัญรองรับการท่องเที่ยว ดังกล่าว โดยโบราณสถานที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ คือ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็น ศูนย์รวมแห่งศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของชาติ ซึ่งมักจะได้รับการพิจารณาให้พัฒนาสู่ ขนานหรือให้สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับศิลปวัฒนธรรมของชุมชนเมืองเก่านครศรีธรรมราช

ในปี พ.ศ. 2539 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้จัดทำโครงการ จัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่านครศรีธรรมราช⁷ โดยสภาพแวด ล้อมเมืองเก่านี้ รวมไปถึงบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และชุมชนบริเวณรายรอบด้วย รายงานดังกล่าวได้ครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราชหลายด้าน โดยกล่าวถึงสภาพ ภูมิศาสตร์ สาธารณูปโภค วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และกล่าวถึงชุมชนเมืองเก่า นครศรีธรรมราชในด้านสภาพภูมิศาสตร์ ผังเมืองนครศรีธรรมราช ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การใช้ประโยชน์ที่ดิน การคมนาคมและขนส่ง สถาปัตยกรรม ที่โล่ง โครง สร้างจินตภาพ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การทำลายแหล่งศิลปกรรม กรรมสิทธิ์ที่ดิน แผนพัฒนาฉบับ ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราช รวมทั้งการวิเคราะห์ความสำคัญและศักยภาพของเมือง นครศรีธรรมราช โดยได้กล่าวในเรื่องการวิเคราะห์ความสำคัญและศักยภาพด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ การวิเคราะห์ความสำคัญ และศักยภาพด้านกายภาพ การวิเคราะห์ความเหมาะสม ในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเมืองโบราณ ครอบคลุมไปถึงการกำหนด

⁷ มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพ แวดล้อมเมืองเก่านครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2539), หน้า 16 - 553.

นโยบาย เป้าหมาย และมาตรการในการพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช ในด้านนโยบาย เป้าหมาย มาตรการ ตลอดจนการกำหนดแนวทางการพัฒนาและการอนุรักษ์เมืองแก่นนครศรีธรรมราช การกำหนดกรอบการพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช หลักการสำหรับพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช วิธีการพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช การกำหนดผังแม่บทชุมชนเมืองแก่นนครศรีธรรมราช รวมทั้ง แนวความคิดในการวางผังแม่บท ข้อเสนอแนะในการวางผังแม่บท รายละเอียดของผังแม่บท มาตรการกำกับผังแม่บท ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การกำหนดแผนงานและโครงการอนุรักษ์ปรับปรุง สภาพแวดล้อมเมืองแก่นนครศรีธรรมราช การกำหนดแผนงานระดับเมือง แผนงานระดับบริเวณ มาตรการบริหารแผน การประสานแผน องค์ประกอบของแผน และมีการสรุปแผนการจัดการ อนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองแก่นนครศรีธรรมราช ผลงานนี้จึงเป็นงานที่ทำให้ทราบรายละเอียดของชุมชนเมืองเก่าของนครศรีธรรมราช และทำให้ทราบความสัมพันธ์ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร กับชุมชนรอบๆ ที่มีส่วนเอื้อหนุนการท่องเที่ยวของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น ผลงานนี้ได้แสดงให้เห็นว่ามีพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดของภาคใต้ตั้งเด่นเป็นศูนย์กลาง ภายในวัดนี้ นอกจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชแล้ว ยังมีโบราณสถานที่สำคัญอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ผังบริเวณวัดมีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน มีเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสชัดเจน มีพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้า และกิจกรรมของชุมชนในบริเวณที่โล่งหน้าวัดด้วย แม้ว่าในปัจจุบันสภาพของโบราณสถานภายในวัดจะอยู่ในเกณฑ์ดีพอควร แต่ต้องดูแลให้ดียิ่งขึ้นเท่าเทียมกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งได้รับการบูรณะในช่วงปลายปี พ.ศ. 2536 เพื่อให้วัดนี้อยู่ในสภาพดีโดยรวม มิใช่มีสภาพดีเฉพาะจุดที่มุ่งเน้นเฉพาะองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเพียงแห่งเดียว ควรจะมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในบริเวณวัดด้วย โดยเฉพาะการปรับปรุงภูมิสถาปัตยกรรม การจัดระเบียบบริเวณขายสินค้า และการรักษาความสะอาด เป็นต้น

สำหรับแนวคิด ทฤษฎี หรือหลักการที่นำมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนานั้น ผลงานนี้ได้พิจารณาเห็นว่าให้มีการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้วัดนี้เป็นที่หมายตาที่มีความสง่างามและโดดเด่นของเมือง ให้มีการปรับปรุงภูมิทัศน์และบรรยากาศภายในวัดให้มีความสงบร่มรื่น ให้มีการปรับปรุงทางเท้าให้เชื่อมต่อกับลานกิจกรรมภายในบริเวณวัด และปรับปรุงทางเท้าให้เชื่อมต่อกับพื้นที่นอกวัด โดยให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้งานและมีความสวยงาม และให้บูรณะอาคารสิ่งก่อสร้างภายในบริเวณวัดให้มีสภาพมั่นคง แข็งแรง และสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม โดยมีรายละเอียดในการดำเนินงานดังนี้ คือ โยกย้ายต้นไม้ซึ่งปลูกกีดขวางบนทางเท้าริมถนนราชดำเนิน เนื่องจากทางเท้าริมถนนราชดำเนินช่วงนี้ค่อนข้างแคบ ควบคุมการติดตั้งป้ายโฆษณาทุกชนิดริมรั้ววัด เพื่อป้องกันการ

บดบังโบราณสถาน และปัญหาสภาพแวดล้อมทางด้านมลพิษ (Visual Pollution) ปรับปรุง รูปแบบและตำแหน่งป้ายชื่อวัดทางด้านถนนราชดำเนิน และตำแหน่งป้ายบอกประวัติความเป็นมาของ วัดบริเวณใกล้เคียงกับประตูทางเข้าหลักด้านถนนราชดำเนิน กำหนดขอบเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้าในบริเวณวัดให้ชัดเจนและเป็นระเบียบเรียบร้อย ดูแลรักษาไม้ยืนต้นในบริเวณวัดด้านถนนราชดำเนิน และปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติม เพื่อเป็นแนวแบ่งเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้า พื้นที่สงฆาวาส และพื้นที่พระวิหารหลวง เปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเท้าด้านหน้าพระวิหารหลวง จากรูปแบบเดิม ซึ่งเป็นเส้นโค้งให้เป็นเส้นตรง และเชื่อมทางเท้าจากถนนพระบรมธาตุผ่านบริเวณด้านข้างพระวิหารหลวงตรงไปยังประตูวัดด้านถนนราชดำเนิน โดยปูผิวพื้นทางเท้าด้วยกระเบื้องดินเผา ส่วนพื้นที่โล่งระหว่างทางเท้าและพื้นที่โล่งบริเวณอื่น ๆ ให้ปลูกหญ้าหรือพืชคลุมดิน เพื่อลดแสงสะท้อน บูรณะระเบียบองค์ พระวิหารหลวง และสถาปนาให้อยู่ในสภาพมั่นคงและสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม ปรับเปลี่ยนวัสดุปูพื้นทางเท้าในบริเวณที่ล้อมรอบด้วยระเบียบองค์ จากเดิมซึ่งใช้หินแกรนิตสีดำมาเป็นกระเบื้องดินเผา และย้ายไม้กระถางซึ่งตกแต่งบริเวณฐานสถาปนาที่เรียกว่าสถาปนาหรือเจดีย์รายออกไปให้หมด ดูแลรักษาไม้พุ่ม ซึ่งปลูกเป็นแนวล้อมรอบระเบียบองค์ด้านนอก และจัดระบบการให้แสงสว่างยามค่ำคืนภายในบริเวณวัด ในการดำเนินการดังกล่าวนี้ เนื่องจากวัดนี้เป็นศาสนสถานที่สำคัญและเป็นศูนย์รวมของท้องถิ่น การปรับปรุงจึงควรจะมีการจัดทำอย่างเป็นระเบียบแบบแผน โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม มากกว่าจะปล่อยให้เจ้าหน้าที่เฉพาะของวัดแต่เพียงฝ่ายเดียว

นอกจากนี้ให้มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณตอนเหนือของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วย เนื่องจากพื้นที่ช่วงนี้เป็นส่วนต่อเนื่องกับวัดนี้ โดยทางด้านทิศเหนือมีอาคารสถานที่ที่สำคัญตั้งอยู่เป็ระยะ ๆ ส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรม แต่มีอาคารพาณิชย์ อาคารที่พักอาศัย และศาสนสถานรวมอยู่ด้วย พื้นที่ช่วงนี้ต่อเนื่องกับบริเวณที่เป็นสัญลักษณ์เป็นที่หมายตาของเมือง คือพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พื้นที่ช่วงนี้จึงสำคัญรองลงมาจากพื้นที่วัดแห่งนี้ จึงต้องมีการจัดระเบียบอาคาร ควบคุมความสูงของอาคาร รูปลักษณะอาคาร ป้ายโฆษณา เสาไฟฟ้า ไม่ให้บดบังหรือข่มความงามขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พร้อมทั้งปรับปรุงพื้นที่ให้เปิดโล่งในบางจุด เพื่อเน้นพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชให้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีแนวคิด ทฤษฎี หรือหลักการที่สำคัญในการปรับปรุงดังนี้ คือ ปรับปรุงพื้นที่บริเวณนี้ให้มีศักยภาพในการเป็นสิ่งบ่งบอกความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ถัดไป รักษาความเป็นที่หมายตาของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไม่ให้มีสิ่งใดมาบดบังและบูรณะอาคารสิ่งก่อสร้างที่สำคัญในบริเวณนี้ให้มีสภาพมั่นคง แข็งแรง สมบูรณ์ และมีรูปแบบที่เหมาะสม โดยมีรายละเอียดในการดำเนินงานดังนี้ คือ ให้รื้อถอนอาคารยก แล้วปรับปรุงพื้นที่เป็น

ที่โล่ง ให้โยกย้ายศูนย์บริการสาธารณสุขของเทศบาลออกไปจากพื้นที่เดิม แล้วปรับปรุงพื้นที่เป็นสวนสาธารณะ ให้ปรับปรุงรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลพระเสื้อเมือง และรูปแบบป้ายแสดงสถานที่ให้เหมาะสม ให้ปรับปรุงรูปแบบประติมากรรมเจ้าทับทิม และให้ควบคุมความสูงของอาคารริมถนนราชดำเนินและถนนพระบรมธาตุทั้งสองฟาก ตลอดจนการปลูกต้นไม้ริมถนน และการควบคุมการประกอบกิจกรรมในบริเวณนี้

ส่วนบริเวณอื่น ๆ อีกหลายบริเวณ นอกจากบริเวณด้านทิศเหนือของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่กล่าวมา ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ก็เป็นบริเวณที่มีความจำเป็นต้องปรับปรุงเช่นเดียวกัน กล่าวคือ

บริเวณตั้งแต่ทางตอนใต้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไปจนถึงแนวกำแพงเมือง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีศาสนสถานตั้งอยู่แห่งหนึ่ง คือ วัดหน้าพระลาน อันเป็นวัดเก่าแก่ที่มีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่และมีพระพุทธรูปสำริดในตระกูลช่างนครศรีธรรมราชประดิษฐานอยู่หลายองค์ อาทิ พระพุทธรูปที่มีการจารึกไว้ที่ฐานว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2240 เป็นต้น ในปัจจุบันวัดนี้มีอาคารหลายหลังที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมและมีรูปแบบไม่เหมาะสมหลายหลัง จึงมีความจำเป็นต้องบูรณะอาคารเหล่านั้น รวมทั้งการปรับปรุงสภาพภูมิสถาปัตยกรรมด้วย โดยการปรับปรุงบริเวณนี้ให้มีส่วนส่งเสริมความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง รวมทั้งการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบอื่น ๆ ในบริเวณวัดหน้าพระลาน เพื่อการสร้างจินตภาพของการตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณ เช่น การดูแลรักษาอาคาร ที่โล่ง และพืชพันธุ์ในบริเวณวัด การซ่อมแซมหลังคาวิหารโถง การจัดระเบียบที่ตั้งบัวสำหรับบรรจุอัฐิ และการควบคุมความสูงของอาคารริมถนนราชดำเนินและถนนชลวิถีให้มีความสูงรวมไม่เกิน 12 เมตร เป็นต้น

บริเวณวัดสวนป่าและฐานพระสยาม ตั้งอยู่ในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดสวนป่าเป็นวัดที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง อาคารในวัดยังอยู่ในสภาพดี แต่ควรจะมีการควบคุมความสูงและรูปลักษณะของอาคาร เพื่อไม่ให้ข่มบริเวณที่โล่งในบริเวณหอนาฬิกา ส่วนฐานพระสยามเป็นเทวาลัยที่เก่าแก่มากในศาสนาพราหมณ์แห่งหนึ่ง แต่ชำรุดทรุดโทรมจนเหลือเฉพาะส่วนฐาน มีสิวลึงค์และโยนิ ซึ่งเป็นรูปเคารพที่ศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่ ในบริเวณนี้มีความจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงหลายประการ เช่น การดูแลรักษาไม้ยืนต้น พืชคลุมดิน และสภาพที่โล่งในวัดสวนป่าให้มีระเบียบและสะอาด การเปลี่ยนสีรั้ววัดนี้ไม่ให้มีสีฉูดฉาดขัดแย้งกับการเป็นสถานที่สำหรับการประกอบกิจกรรมทางศาสนา การควบคุมความสูงของอาคารในบริเวณวัด และบริเวณใกล้เคียงให้มีความสูงรวมไม่เกิน 12 เมตร การบูรณะส่วนฐานและบริเวณคูหาที่ประดิษฐานสิวลึงค์ของฐานพระสยาม การปลูกต้นไม้แสดงแนวเขตโบราณสถานของฐานพระสยาม พร้อมทั้งการ

ปลูกไม้ประดับ การปลูกหญ้า การปรับปรุงทางเท้าทางด้านหน้าให้เชื่อมต่อกับทางเท้ารอบโบราณสถาน โดยใช้กระเบื้องดินเผา การสร้างรั้วและประตูทางเข้าทางด้านหน้า โดยให้รั้วแนวรั้วให้ลึกเข้าไปจากแนวเขตที่ดิน การปรับแต่งบริเวณด้านหน้าโดยการปลูกพืชคลุมดิน การทำป้ายบอกประวัติของโบราณสถาน และการควบคุมความสูงของอาคารในบริเวณนี้ให้มีความสูงรวมไม่เกิน 12 เมตร เป็นต้น

3. สรุปความคิดเห็นของผู้วิจัย

จากผลการศึกษาค้นคว้า วิจัย และพัฒนาที่เกี่ยวข้องกันกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชที่ได้กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่า เอกสารประเภทแรกคือ เอกสารที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดสำคัญแห่งนี้อย่างกว้างขวาง โดยสามารถที่จะจัดแบ่งออกได้เป็นหลายประเด็นดังนี้ คือ

1) ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

- (1) การสร้างศาสนสถาน
- (2) การบูรณะศาสนสถาน
- (3) ผู้สร้างศาสนสถาน
- (4) ผู้บูรณะศาสนสถาน
- (5) พัฒนาการของชื่อวัด
- (6) พระเถระที่รับภาระในการดูแลพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (7) การเกิดเขตสังฆาวาสในวัด
- (8) การตั้งโรงเรียนภายในวัด

2) โบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

- (1) พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (2) วิหารพระทรงม้า
- (3) วิหารเขียน
- (4) วิหารโพธิ์ลังกา
- (5) วิหารสามจอม (วิหารพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช)
- (6) วิหารพระแสด (วิหารพระกัจจายณะ)
- (7) วิหารทับเกษตร (พระระเบียงดินธาตุ)
- (8) วิหารคด (พระระเบียงหรือพระด้าน)
- (9) วิหารธรรมศาลา

- (10) วิหารหลวง
- (11) สถูป (เจดีย์บริวาร) รอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (12) วิหารโพธิ์พระเดิม
- (13) มณฑปพระพุทธบาท
- (14) ศาลาศรีพุทธิสาร
- (15) พระศรีมหาโพธิ์
- (16) ประดูเขาวราช

3) โบราณวัตถุและประติมากรรมที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

- (1) ประติมากรรมปูนปั้นพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ (ออกบวช) หรือพระทรงม้าในวิหารพระทรงม้า
- (2) พระพุทธรูปปางมารวิชัย หรือพระประธานในวิหารเขียน
- (3) พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ 2 องค์ ในวิหารเขียน
- (4) โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานในวิหารเขียนและวิหารโพธิ์ลังกา เช่น พระพุทธรูป เทวรูป พระพิมพ์ ด่านไม้เงิน ด่านไม้ทอง ถ้วยชาม เครื่องลายคราม สร้อย แหวน ต่างหู เข็มขัด กำไล และปิ่นปักผม เป็นต้น
- (5) ศิลารีกในวิหารโพธิ์ลังกา
- (6) พระพุทธไสยาสน์ในวิหารโพธิ์ลังกา
- (7) พระธรณีบีบมวยผมหน้าวิหารสามจอม
- (8) พระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช หรือพระประธานในวิหารสามจอม
- (9) พระกัจจายนะ (พระแอด) หรือพระประธานในวิหารพระแอด
- (10) พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในวิหารทับเกษตร
- (11) ชุ่มเรือนแก้วในวิหารทับเกษตร
- (12) ชุ่มหัวช้างในวิหารทับเกษตร
- (13) พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในวิหารคด (พระระเบียง)
- (14) พระธรรมศาลา หรือพระประธานปางมารวิชัย ในวิหารธรรมศาลา
- (15) พระชนกุมาร อยู่ทางด้านหน้าของวิหารธรรมศาลา
- (16) เจ้าหญิงเหมชาลา อยู่ทางด้านหลังของวิหารธรรมศาลา
- (17) ภาพสลักพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ หรือหน้าบันวิหารหลวงด้านทิศตะวันตก
- (18) ภาพสลักพระนารายณ์ทรงครุฑ หรือหน้าบันวิหารหลวงด้านทิศตะวันตก

ออก

(19) ภาพสลักทวารบาล หรือบานประตูขึ้นสู่ลานประทักษิณของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ในวิหารพระทรงม้า

(20) พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช หรือพระประธานปางมารวิชัยในวิหารหลวง

(21) พระพุทธรูปในมณฑปพระพุทธรูป

(22) พระพุทธรูปไสยาสน์ในวิหารโพธิ์พระเค็ม

4) ดำเนินพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

5) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกันกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(1) ประเพณีให้ทานไฟ

(2) ประเพณีกวนมธุปายาสยา

(3) ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

(4) ประเพณีดักบาตรรูปเทียน

(5) ประเพณีสวดค่าน

(6) พิธีไล่แม่มด

(7) ประเพณีสารทเดือนสิบ

6) รูปแบบทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

7) บทบาทของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

8) บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

9) วิวัฒนาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ภายใต้สภาพภูมิประเทศอันศักดิ์สิทธิ์

10) ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกับพัฒนาการของรัตนนครศรีธรรมราช

11) ความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

12) การสร้างตำนานของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยให้ผูกพันกับตำนานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

ส่วนเอกสารประเภทที่สอง คือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น ได้มีการศึกษาและเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาศาสนสถานแห่งนี้ไว้อย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน โดยสามารถที่จะแยกแยะออกได้เป็นหลายระดับ ดังนี้ คือ

1) การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(1) การจัดระบบในการจัดแสดงโบราณวัตถุ

- (2) การสื่อความหมายเกี่ยวกับโบราณวัตถุ
- (3) การอธิบายเรื่องราวของโบราณวัตถุ
- (4) การแสดงที่มาของโบราณวัตถุ
- (5) การใช้ภาพประกอบการจัดแสดงโบราณวัตถุ
- (6) การคัดเลือกโบราณวัตถุที่นำมาจัดแสดง
- (7) การใช้เสียงประกอบการจัดแสดงโบราณวัตถุ
- (8) การให้แสงที่ถูกต้องในการจัดแสดงโบราณวัตถุ
- (9) การสร้างแรงจูงใจในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถาน

2) การปรับปรุงศาสนสถานต่าง ๆ ภายในระเบียบให้เหมาะสมและมุ่งใจในการเข้าชม โดยเฉพาะวิหารต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ

- (1) วิหารสามจอม
- (2) วิหารพระแอศ

3) การตัดแต่งต้นไม้ภายในวัดให้สวยงาม

- (1) การตัดแต่งกิ่งก้านต้นไม้ใหญ่
- (2) การปลูกต้นไม้ประดับขนาดเล็ก โดยการเอาใจใส่ดูแล ปลูกให้เป็นระเบียบ และ

ไม่กระทบต่อโบราณสถาน

- 4) การดูแลผังบริเวณภายในวัดให้คงสภาพเดิม
- 5) การหลีกเลี่ยงการตัดแปลงแก้ไขโบราณสถาน
 - (1) การติดตั้งประตูลูกที่ไม้เหมาะสม
 - (2) การบดบังมุมมองโบราณสถาน
 - (3) การติดตั้งกันสาดที่ไม่เหมาะสม
- 6) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัด
 - (1) การปรับปรุงภูมิสถาปัตยกรรม
 - (2) การจัดระเบียบบริเวณขายสินค้า
 - (3) การรักษาความสะอาด

7) การปรับปรุงภูมิทัศน์และบรรยากาศภายในวัดให้มีความร่มรื่น

8) การปรับปรุงทางเท้าในบริเวณระเบียบให้เชื่อมต่อกับลานกิจกรรมภายในบริเวณวัด

9) การปรับปรุงทางเท้าในบริเวณวัดให้เชื่อมต่อกับพื้นที่นอกวัด โดยให้มีรูปแบบที่

เหมาะสมกับการใช้งานและสวยงาม

10) การบูรณะอาคารสิ่งก่อสร้างภายในวัดให้อยู่ในสภาพมั่นคง แข็งแรง และสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม

11) การโยกย้ายต้นไม้ที่ปลูกกีดขวางบนทางเท้าริมถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นช่วงที่ทางเท้าแคบ

12) การควบคุมการติดตั้งป้ายโฆษณาทุกชนิดริมรั้ววัด เพื่อไม่ให้บังโบราณสถาน และมีปัญหาสภาพแวดล้อมด้านมลพิษ (Visual Pollution)

13) การปรับปรุงรูปแบบและตำแหน่งป้ายชื่อวัดทางด้านถนนราชดำเนิน และตำแหน่งป้ายบอกประวัติของวัดบริเวณประตูทางเข้าหลักด้านถนนราชดำเนิน

14) การกำหนดขอบเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้าในบริเวณวัดให้ชัดเจนและเป็นระเบียบ

15) การดูแลรักษาไม้ยืนต้นในบริเวณวัดด้านถนนราชดำเนิน

16) การปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติม เพื่อเป็นแนวแบ่งเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้า พื้นที่สังฆาวาส และพื้นที่วิหารหลวง

17) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเท้าด้านหน้าพระวิหารหลวง จากรูปแบบเดิม ซึ่งเป็นเส้นโค้งให้เป็นเส้นตรง

18) การเชื่อมทางเท้าจากถนนพระบรมธาตุผ่านบริเวณด้านข้างวิหารหลวงตรงไปยังประตูวัดด้านถนนราชดำเนิน โดยปลูกกระเบื้องดินเผา ส่วนที่โล่งระหว่างทางเท้าและที่โล่งบริเวณอื่น ๆ ให้ปลูกหญ้าหรือพืชคลุมดิน เพื่อลดแสงสะท้อน

19) การบูรณะระเบียงคด วิหารหลวง และสถูปบริวารให้มีสภาพมั่นคงและสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม

20) การเปลี่ยนวัสดุปูพื้นทางเท้าในบริเวณที่ล้อมรอบด้วยระเบียงคดจากเดิมเป็นกระเบื้องดินเผา

21) การย้ายไม้กระดาออกไปจากบริเวณฐานสถูปบริวาร

22) การดูแลรักษาไม้พุ่ม ซึ่งปลูกเป็นแนวล้อมรอบระเบียงคดด้านนอก

23) การจัดระบบการให้แสงสว่างยามค่ำคืนภายในบริเวณวัด

24) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(1) บริเวณตอนเหนือของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(2) บริเวณตั้งแต่ทางตอนใต้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ไปจนถึงแนวกำแพง

เมือง

(3) บริเวณวัดสวนป่าและฐานพระสยาม

จากผลงานการศึกษาค้นคว้า และวิจัยที่กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่า ผลงานที่ได้ก่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นผลงานที่มีขอบเขตหรือประเด็นเนื้อหากว้างขวางมาก เนื้อหาเหล่านี้บางส่วนสามารถที่จะนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้สำหรับการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ได้ แม้ว่าจะยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์และกระจัดกระจายมากก็ตาม ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวขึ้นมาใหม่ เพื่อให้มีความถูกต้อง ครบถ้วน และเหมาะสมสำหรับการเผยแพร่ โดยดำเนินการดังนี้ คือ

1) การเก็บรวบรวมข้อมูล มีความจำเป็นที่จะต้องเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งประเภทข้อมูลเอกสาร ประเภทโบราณวัตถุสถาน และประเภทจารึกบอกเล่า ซึ่งในระยะหลังนี้ได้มีการค้นหาข้อมูลประเภทโบราณวัตถุสถานเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะโบราณวัตถุสถานที่แสดงให้เห็นพัฒนาการในช่วงต้นของศาสนสถานแห่งนี้

2) การคัดเลือกข้อมูล เนื่องจากข้อมูลที่จัดหาได้ในขณะนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องคัดเลือก เพื่อนำไปใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาในประเด็นที่ศึกษา ไม่ก่อให้เกิดความสับสนและขาดความน่าเชื่อถือ

3) การประเมินคุณค่าของข้อมูล เนื่องจากข้อมูลที่จัดหาได้มีความหลากหลาย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำข้อมูลเหล่านั้นมาตรวจสอบร่วมกัน

4) การตีความ เป็นการนำหลักฐานข้อมูลในการศึกษา โดยการวิพากษ์ วิจักษ์ และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้มาอย่างครบถ้วนและตรงกันกับประเด็นเนื้อหาที่ศึกษา

5) การเรียบเรียง เป็นการเรียบเรียงองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยข้อมูลที่ได้มาเป็นหลักฐานในการอธิบาย การวิพากษ์ การวิจักษ์ การแสดงความคิดเห็น และการหาข้อสรุป โดยการเรียบเรียงดังกล่าวนี้มีเนื้อหาที่ครอบคลุมประเด็นที่สำคัญหลายประเด็นที่ยังเป็นองค์ความรู้ที่ยังไม่สมบูรณ์เพียงพอที่จะใช้ในการเผยแพร่ตามโครงการวิจัยในครั้งนี้ อาทิ

- (1) สภาพทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (2) ประวัติและพัฒนาการของชุมชนโบราณหรือเมืองโบราณนครศรีธรรมราช
- (3) ประวัติและพัฒนาการของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (4) ประวัติและพัฒนาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (5) โบราณวัตถุสถานที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ศึกษาในด้านประวัติ พัฒนาการ รูปแบบทางศิลปะ และความสำคัญ)

(6) พิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ศึกษาในด้านประวัติ พัฒนาการ โบราณวัตถุที่สำคัญ และคุณค่า)

(7) บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

นอกจากนี้ องค์ความรู้ที่จะเรียบเรียงขึ้นมาใหม่นี้ จะต้องมีความเหมาะสมสำหรับการเผยแพร่ตามโครงการนี้ ซึ่งอาจจะจำเป็นต้องจัดทำขึ้นหลายสำนวน เพื่อประโยชน์ของนักท่องเที่ยวดังกล่าว ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านระดับการศึกษา อาชีพ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมอื่น ๆ อันจะเป็นการเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มได้รับองค์ความรู้ที่ตนเองพึงปรารถนา และขจัดปัญหาที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวทุกกลุ่มได้สะท้อนให้เห็นตรงกันมาโดยตลอดว่าตนเองขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับศาสนสถานแห่งนี้

สำหรับสภาพปัญหาในด้านการบริหารจัดการนั้น ยังคงมีปัญหามากมายประการที่มีความขัดแย้งอย่างยาวนาน และเป็นปัญหาที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างปัญหาด้านอาคารสถานที่และปัญหาในทางวิชาการ คือ ปัญหาของพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งมีโบราณวัตถุสถานที่มีความสำคัญและมีจำนวนมากมหาศาล แต่ไม่ได้มีการจัดระบบและสื่อความหมาย จึงส่งผลให้นักท่องเที่ยวทั้งมวลสะท้อนให้เห็นตรงกันว่าได้รับประโยชน์น้อย และเรียกร้องให้มีการปรับปรุงโดยเร่งด่วน

นอกจากนี้ยังมีประเด็นปัญหาที่สัมพันธ์กันกับการจัดการท่องเที่ยวอีกหลายประเด็นที่มีความจำเป็นต้องศึกษาวิจัยอย่างจริงจังและรอบคอบ โดยเฉพาะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาสภาพปัญหาและร่วมกันแก้ปัญหา อันเป็นแนวทางที่แตกต่างกันออกไปจากที่เคยกระทำกันมา รวมทั้งการแสวงหาและพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของศาสนสถานแห่งนี้ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนด้วย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” มีขอบเขตในการวิจัยดังนี้ คือ

1.1 การศึกษาและรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยว

1.2 การทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะที่ผ่านมา พร้อมกันกับการหามาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.3 การจัดหาข้อมูลสำหรับการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินการตามโครงการวิจัยในระยะต่อไป

2. พื้นที่ในการวิจัย

2.1 วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.2 ชุมชนในเขตเมืองโบราณนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.3 ชุมชนในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3. กลุ่มคนเป้าหมาย นักวิจัย และคณะผู้ร่วมวิจัย

3.1 นักวิจัยและคณะผู้ร่วมวิจัย

3.1.1 นักวิจัย : นางพยุร นุ่นสุข คุณวุฒิปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (ศศ.บ.ไทยคดีศึกษา) อาชีพรับราชการ ตำแหน่งอาจารย์ 2 ระดับ 7 สถานที่ทำงานโรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000 หัวหน้าโครงการวิจัย

3.1.2 คณะผู้ร่วมวิจัย :

1) พระมหาประเสริฐ ธีรโสโก (จันทร์จำรัส) คุณวุฒิปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (ศศ.ม. การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) ตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโคราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000

2) นายห้อง วัฒนสมัย คุณวุฒิมัธยมศึกษา ตำแหน่งหัวหน้าสำนักงาน จัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000

3) นางสาววรรณสิริ นุ่นสุข คุณวุฒิปริญญาศิลปบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ (สป.บ. การออกแบบนิเทศศิลป์), ประกาศนียบัตรการอบรมหลักสูตรวิชาการ มัคคุเทศก์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2542, กำลัง ศึกษาต่อหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (ศศ.บ. ไทยคดีศึกษา) ณ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80280

3.1.3 ที่ปรึกษาการวิจัย : พระราชธรรมสุธี เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโคราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000

3.2 กลุ่มคนที่ร่วมดำเนินการ

3.2.1 สำนักงานจัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.2.2 คณะเจ้าหน้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.2.3 กลุ่มผู้ขายสินค้าภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.3 คณะวิทยากรหรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้หรือประสบการณ์

3.3.1 รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ข้าราชการบำนาญ ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

3.3.2 รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา นุ่นสุข ประธานคณะกรรมการบริหารโปรแกรม วิชาวัฒนธรรมศึกษา และประธานคณะกรรมการบริหารโปรแกรมวิชาไทยคดีศึกษา (ระดับบัณฑิตศึกษา) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.3.3 ผู้ช่วยศาสตราจารย์สินชัย กระบวนแสง ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

3.4 ผู้สนับสนุนหรือองค์กรสนับสนุน

3.4.1 นายบรรยง นันทโรจนพร ผู้จัดการบริษัทนครอินทร์การท่องเที่ยว จำกัด นครศรีธรรมราช

3.4.2 สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.3 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้เขต 2 สนามหน้าเมือง นครศรีธรรมราช ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.4 โปรแกรมวิชาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.5 เทศบาลนครนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.6 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.7 สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.8 กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

3.4.9 อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.10 จังหวัดนครศรีธรรมราช

4. แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ประเภทของข้อมูล

4.1.1 ข้อมูลเอกสาร ประกอบด้วยผลงานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยและบันทึกในระหว่างที่ผ่านมาทุกชนิด เช่น บทความ รายงานการวิจัย ผลงานการศึกษาค้นคว้า และเอกสารประเภทจดหมายเหตุและตำนานประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจนศิลาจารึกและจารึกที่มีการสลักไว้บนวัสดุประเภทอื่น ๆ เช่น จารึกบนแผ่นทองจากปลียอดของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จารึกบนระฆังสำริด และจารึกบนฐานพระพุทธรูปสำริด เป็นต้น

4.1.2 โบราณวัตถุ ประกอบด้วยโบราณวัตถุนานาชาติที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและแหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้อง เช่น พระพุทธรูป เสนา เครื่องมือเครื่องใช้ และชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม เป็นต้น รวมทั้งโบราณวัตถุที่ได้มีการเคลื่อนย้ายจากแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นมาเก็บรักษาไว้ในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ และ โบราณวัตถุนานาชาติที่พุทธศาสนิกชน

นิกรชนได้มีการนำมาถวายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เพื่อเป็นพุทธบูชาอย่างสืบเนื่องกันมา ด้วยระยะเวลาอันยาวนาน

4.1.3 โบราณสถาน ประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลายประเภท ส่วนใหญ่เป็น โบราณสถานที่เนื่องในพุทธศาสนา เช่น สถูป โบสถ์ วิหาร ระเบียง และศาลา เป็นต้น

4.1.4 ข้อมูลขุปฐะหรือจารีตบอกล่า ประกอบด้วยข้อมูลที่ได้มาจากการบอกล่า การให้สัมภาษณ์ การแสดงความคิดเห็น และการประชุม เป็นต้น ของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การวิจัย

4.2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยตามโครงการนี้ได้อาศัยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการประสมประสาน กันของวิธีการวิจัยหลายวิธี เช่น วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) วิธีการวิจัย ภาควิชา (Field Research) และวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR-Participatory Action Research) เป็นต้น โดยแต่ละวิธีได้มีการประยุกต์ใช้ในบริบทที่เหมาะสม กล่าวคือ

4.2.1 ในกรณีของการเก็บข้อมูลประเภทข้อมูลเอกสาร ได้อาศัยวิธีการวิจัยทาง ประวัติศาสตร์เป็นหลัก โดยการสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในส่วนของหอสมุด และแหล่งที่เก็บรวบรวมเอกสารโบราณที่ยังไม่ได้มีการตีพิมพ์ แล้วศึกษาและเก็บรวบรวมเอกสาร เหล่านั้นในรูปของการถ่ายเอกสาร การคัดลอก และการบันทึกสาระสำคัญ เป็นต้น

4.2.2 ในกรณีของการเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทโบราณวัตถุและโบราณสถาน ได้อาศัยวิธีการวิจัยภาคสนามเป็นหลัก โดยใช้วิธีการสำรวจทางโบราณคดี (Archaeological Survey) ในแหล่งอันเป็นที่ตั้งของโบราณวัตถุ สถานที่เกี่ยวข้องในการวิจัย และเก็บรวบรวมข้อมูลจากการ สำรวจดังกล่าวโดยวิธีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร บันทึกภาพ และภาพเขียนอย่างละเอียดตาม หลักวิชา

4.2.3 ในกรณีของข้อมูลขุปฐะหรือจารีตบอกล่า ได้อาศัยวิธีการวิจัยปฏิบัติ การแบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก โดยการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและบันทึกโดยใช้แถบบันทึกเสียง ทั้งในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยตรง เช่น การจัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้อง เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในระยะที่ผ่านมา และเพื่อแสวงหาแนวทาง ในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดแห่งนี้ ตลอดจนการประชุม การ สัมมนา และการสัมภาษณ์ เป็นต้น และการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยอ้อมจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ในการวิจัย

5. การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

ด้วยเหตุที่การวิจัยนี้ได้อาศัยข้อมูลหลายประเภท รวมทั้งได้อาศัยวิธีการเก็บรวบรวม ข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลาย ดังได้กล่าวมา ดังนั้น ในการวิเคราะห์ข้อมูลจึงต้องมีการประสม ประสานด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายวิธีเช่นเดียวกัน อาทิ

5.1 ในกรณีของข้อมูลประเภทข้อมูลเอกสาร จะมีการประเมินค่าของเอกสาร แล้วนำ มาตีความและเรียบเรียง พร้อมด้วยการตรวจสอบร่วมกันกับหลักฐานทางโบราณคดี การอธิบาย การ วิพากษ์ การวิจารณ์ การแสดงความคิดเห็น และการหาข้อสรุป

5.2 ในกรณีของข้อมูลประเภทโบราณวัตถุและโบราณสถาน จะมีการจัดจำแนก ประเภทของโบราณวัตถุและโบราณสถานออกตามรูปแบบทางศิลปะและการกำหนดอายุสมัย โดย การศึกษาเปรียบเทียบโดยอาศัยรูปแบบทางศิลปะเป็นหลัก แล้วมีการตีความและเรียบเรียง พร้อม ด้วยการตรวจสอบร่วมกันกับหลักฐานเอกสาร การอธิบาย การวิพากษ์ การวิจารณ์ การแสดงความคิดเห็น และการหาข้อสรุป

5.3 ในกรณีของข้อมูลประเภทข้อมูลมุขปาฐะหรือจารีตบอกเล่า จะมีการจัดกระทำข้อมูล แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันกับข้อมูลที่ได้มาด้วยวิธีอื่น ๆ เช่น จากข้อมูลประเภทข้อมูล เอกสาร และข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจในเชิงปริมาณ เป็นต้น แล้วมีการเรียบเรียงเป็นฉบับร่าง นำ เข้าสู่กระบวนการสัมมนาทางวิชาการหลาย ๆ ครั้ง รวมทั้งการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในระยะแรกของปีแรกของโครงการวิจัย เรื่อง "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช" ได้ก่อให้เกิดผลที่สำคัญหลายประการ กล่าวคือ

1. การเกิดผลขึ้นตามวัตถุประสงค์หรือความรู้ใหม่ที่ได้รับ

1.1 การเกิดความรู้สำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ผลจากการศึกษารวบรวมจากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดความรู้ที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก ได้เกิดความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ประการที่สอง ได้เกิดความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระหว่างที่ผ่านมา และมาตรการในการแก้ปัญหาาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และประการที่สาม ได้เกิดความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยองค์ความรู้ทั้งสามประการนั้นสามารถที่จะกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ คือ

1) ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในปัจจุบันนี้สถานภาพองค์ความรู้ดังกล่าวยังอยู่ในลักษณะที่มีควาเมกระจัดกระจาย ยังไม่ได้มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบ ผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่โดยเฉพาะกลุ่มผู้จาริกแสวงบุญ นักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงเรียกร้องต้องการที่จะให้มีการรวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวอย่างเป็นระบบตามหลักวิชา แล้วนำมาเผยแพร่อย่างเป็นระบบด้วยสื่อที่หลากหลาย ทั้งภายในและภายนอกศาสนสถานแห่งนี้ รวมทั้งการอบรมักคฤเทศก์ที่มีความรู้ความเข้าใจในองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นอย่างดี เพื่อให้เป็นผู้นำชมภายในศาสนสถานแห่งนี้ สำหรับองค์ความรู้ดังกล่าวที่เป็นที่ต้องการของชุมชนมากประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- (1) ประวัติพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (2) ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (3) โบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่สำคัญ
- (4) โบราณวัตถุและประติมากรรมที่สำคัญ
- (5) ดำเนินพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช
- (6) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (7) รูปแบบทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (8) บทบาทของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (9) บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (10) รูปแบบทางศิลปะของโบราณสถานภายในวัด
- (11) รูปแบบทางศิลปะของโบราณวัตถุภายในวัด
- (12) รายละเอียดของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในพิพิธภัณฑ์สถานของวัด
- (13) วิวัฒนาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารภายใต้สภาพภูมิประเทศอันศักดิ์สิทธิ์
- (14) ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกับพัฒนาการของรัฐนครศรีธรรมราช
- (15) ความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (16) การสร้างตำนานของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยให้ผูกพันกับตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

จากการศึกษาค้นคว้าและวิจัยในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ปรากฏองค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นว่า ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ศาสนสถานที่เนื่องในพุทธศาสนาที่เรียกว่า "วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร" ได้พัฒนาขึ้นในบริเวณสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า "หาดทรายแก้ว" โดยมีสัญลักษณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดอย่างหนึ่งในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง คือ สถูปเจดีย์ที่เรียกว่า "พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช" ซึ่งเป็นสถูปที่มีการสร้างขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกาหรือศิลปะศรีลังกา ซึ่งหลังไหลเข้ามายังรัฐนครศรีธรรมราช ในฐานะที่รัฐนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาจากศรีลังกาที่เรียกว่าลัทธิลังกาวงศ์หรือนิกายลังกาวงศ์แห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹

¹ ปรีชา นุ่นสุข, "ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 406 - 455.